

Konstrukcija ženskog identiteta na primjeru dnevnika Vladimire Jelovšek

Bakšić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:029890>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST

Lucija Bakšić

**KONSTRUKCIJA ŽENSKOG IDENTITETA NA PRIMJERU DNEVNIKA
VLADIMIRE JELOVŠEK**

- Diplomski rad -

Mentorica: dr. sc. Maša Grdešić

Zagreb, siječanj 2020.

SADRŽAJ

PRVI DIO	III
NAPOMENE O PRIJEPISU DNEVNIKA	IV
DNEVNIK VLADIMIRE JELOVŠEK	1
DRUGI DIO	XXIX
UVOD	1
ŠTO JE DNEVNIK VLADIMIRI JELOVŠEK?	3
a) PRIVATNO I JAVNO	3
b) SPISATELJICA I ČITATELJICA EKSKLUZIVNOGA ŽANRA	7
ŽENSKI IDENTITET	9
a) IZAZOVI „ŽENSKJE GLUPOSTI“	9
b) PRVENSTVO I FLUIDNOST RODA I IDENTITETA.....	11
ANALIZA DNEVNIKA PO KATEGORIJAMA	14
a) (DIS)FUNKCIONALNA OBITELJ	14
b) (NE)KONVENCIONALNA (TJELESNA) PRIVLAČNOST.....	18
c) DRUŠTVENE NORME I NESTABILNO POLITIČKO OKRUŽENJE	22
ZAKLJUČAK	26
BIBLIOGRAFIJA	28
SAŽETAK	30
SUMMARY	31

PRVI DIO

NAPOMENE O PRIJEPISU DNEVNIKA

Dnevnik Vladimire Jelovšek pod nazivom *Povijest jedne ljubavi* nastajao je u razdoblju od 1915. do 1919. godine s naknadnim upisima i jednim prijepisom pisma koji su djelo majke, Zofke Kveder, i koji su datirani u 1920. godinu. Dnevnik broji 67 stranica, dio je osobnog fonda Augusta Cesarca (1014) i čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (RO-AC-28-V/40).

Dnevnik je pisan rukom na hrvatskom te manjim dijelom na njemačkom i francuskom jeziku. Veći dio dnevnika pisan je crnom tintom, a manji dio, svega 11 stranica, grafitnom olovkom. Rukopis dnevnika uglavnom je čitak, a sva nečitka mjesta, kao i sve ostale intervencije autorice ovoga rada u izvorni tekst, naznačene su u uglatim zagradama. Brojevi u obliku zagradama predstavljaju stranice izvornog dokumenta kako bi se olakšalo citiranje dnevnika u samome radu, zbog preglednosti, ali i kako bi se svi citati mogli pronaći u izvornom dokumentu. Jedna od premisa pri izradi prijepisa ovoga dnevnika bila je jasnoća sadržaja i njegovo vjerno prenošenje, stoga se nije jezično interveniralo u gramatičku strukturu i pravopis te nije provedena standardizacija dnevničkog jezika.

Prijepis je obogaćen prijevodom dijelova pisanih na njemačkom i francuskom jeziku te informativnim fusnotama koje olakšavaju praćenje sadržaja i koje ne predstavljaju dio analize u drugome dijelu rada.

Prijepis ovoga dnevnika napravljen je kao radna verzija za potrebe izrade diplomskog rada pod nazivom *Konstrukcija ženskog identiteta na primjeru dnevnika Vladimire Jelovšek*.

DNEVNIK VLADIMIRE JELOVŠEK

Povijest jedne ljubavi¹

-Dnevnik-

9. VIII. 1915.

Hamdija je došao, da se oprostí. Zazeblo me je u srcu. Volila sam ga, kao dobra prijatelja, volila sam njegovu veliku dobrotu, njegovu ljubav oko majke i domovine. Lijepo mi je pričao o svojoj majci, i o svojoj sestri Sidiki; i one su isto dobre isto tako pune lijepe ljubavi. Kao, da je neko toplo i vedro sunašće sjalo na moju tamnu dušu; i moja duša je bila isto tako dobra i puna ljubavi, kao što je bilo sjajno sunašće. I sunašće je zašlo za daleke modre gore, i ostali su lahki ružičasti oblaci – uspomene. I čovjek se uvijek sjeća sjajnog sunašća, kad mirno plove ružičasti oblačići na modrom firmamentu² – na duši. I tako lijepo i ugodno mi je kad gledam te ružičaste oblačíće.

I opet se sjećam Krivica. Bog zna gdje je i koliko li pati?! Pa odkuda zapravo ta patnja? Odkuda? Čemu li? Život - -

Pisat ću danas tateku.³ Čudno je to čuvstvo, čudna (1) naša ljubav ; kao dva čovijeka koja se ipak vrlo vole, a ipak i mrže; zapravo to i nije mržnja, to je neko čudno nerazumijevanje njegovog srca. Kakvo je zapravo njegovo srce? Kakva njegova duša? Zar je on dobar, ili zao? Zašto on zapravo ljubi Anku? On ljubi i prirodu i Anku! Kakva čudna sličnost tih dviju bića! Kakva će biti ta budućnost?

19. VIII. 1915.

Jučer sam bila kod Babića.⁴ Nije ga bilo u školi, pa sam otišla k njemu u atelje. Baš je htio otići, ali pozvao me je unutra i sjeli smo se slučajno obadva na divan; on u jednom, a ja u

¹ Osobni fond Augusta Cesarca (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, broj fonda: HR-HDA-1014, dalje: HDA OFAC), kutija (dalje: kut) 28, RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 1 – 67.

² Nebeski svod. U biblijskom kontekstu, odnosno u Knjizi Postanka, izraz se koristi u smislu: „I reče Bog: »Neka bude svod posred voda da dijeli vode od voda!«“.

³ Vladimir Jelovšek (1879 – 1934): hrvatski pjesnik i publicist. Završio je medicinski fakultet u Pragu. Predstavnik je hrvatske moderne te je u suradnji s prvom suprugom Zofkom Kveder uređivao časopis *Sijelo*. Autor je zbirki pjesama *Simfonije I* i *Simfonije II*. Spomenuta Anka bila je Jelovšekova druga supruga.

⁴ Ljubo Babić (1890 – 1974): hrvatski slikar i povjesničar umjetnosti. Godine 1915. osnovao je Modernu slikarsku školu u svom ateljeu u Zagrebu.

drugome kutu. Imao je prijašnji dan groznicu, pa je izgledao i ceo blijed. Razgovarali smo o ljubavi i o životu. Pričao mi je, kako je bio sa 14. godina zaljubljen u jednu djevojku, pa se htio i radi nje ustrijeliti. No djevojka bila glupa, pa si on nije učinio ništa. Dokazivao mi je, kako je ljubav bedastoća, kako je to samo prolazna strast, koja služi za zabavu, a onda prodje i opet (2) čovjek čeka, da se namijeri na drugu djevojku, i da ga zavoli i s time pozabavi. I zaista je skoro tako. Jer inteligentan čovjek, sa dubokom dušom, zapravo ni ne može podpuno harmonirati se ljubljenom osobom, jer ona imade ipak skoro sasvim druge nazore, ili se na u čemu razlikuje od njega. I ako se zaista jednoć nadju dva čovijeka koja podpuno harmoniziraju, i koji se iskreno ljube, istom tada može biti ljubav lijepa i nježna. Smijali smo se tako i zabavljali; ispitivao me o mojoj ljubavi, i ja sam njemu kazala, kako mi je bilo vrlo žao, onih nesretnih poljubaca o Božiću. Najednoć on se meni legne u krilo i ja skočih, jer bilo mi je vrlo neugodno. Ne zamjeravam mu zapravo, jer znam, da je to načinio donekle iz naivnosti, ne misleći, da to nije pravo, ili, da bi to mene uvrijedilo. I bio je sigurno radoznao, šta ću ja kazati i kako ću se ponašati. Na mene to faktivno nije učinilo skoro nikakav dojam; ne zato, što bi tko lako mislio, da sam (3) pokvarena – ne! Doduše doživila sam prilično mnogo toga, ali iskustvo me opametilo i dokazalo mi, da je prava ljubav u mojim godinama zapravo nemoguća; zato i neću tako brzo lijepo ljubiti, jer i posljedice bi bile grozne. Pirpovijedala sam popodne sve mami, prešutjela sam dakako, da smo sjedeli zajedno na divanu, što se je u istinu dogodilo samo slučajno, i da je Babić položio moju glavu u moje krilo. I ona puna materinske ljubavi i straha po mene se sva usplahirila i molila me neka ne činim nikakvih gluposti. Da li se barem ona već jedanputa uvjerila, da ja nikako nisam željna nikakve ljubavi, jer iskustva su mi to dokazala. Doduše ona imade nekoliko povjerenja u mene, ali se ipak boji, spominjući se mojih prijašnjih ljubavnih afera.

Na večer smo išle zajedno šetati u šumicu. Već je bio gotovo mrak, kad smo otišli od kuće. Razgovarali smo se kao uvijek o mojoj budućnosti. Ona (4) je jako zabrinuta za mene, a i meni je teško, samo ne volim o tome misliti. Dakle tatek se ustručava mene študirati. Bog zna zašto!? Ili samo radi novaca, ili mu je štogod Anka prigovarala. Neznam još, šta me čeka; ali sigurno ne baš najljepša budućnost.

20. VIII. 1915.

9. II 1919. To se pokazalo! Uostalom tabula rasa.

Jučer popodne sam bila kod Delića.⁵ Čudan čovijek je on. Veli, da romani samo pomućuju pamet, i da se nesmiije toliko čitati. Babiću ne pripoznava on pravo, da drži umjetničku školu; ako bi čovijek uvijek gledao samo na starost, onda bi morali biti samo starci pametni; moguće je Babić toga više vidio i imade više talenta za umjetničku školu nego Krizman⁶ ili koji drugi. Vrlo smiješan mi se čini on kao „Familienvater“. Jako je zabrinut za malu Trudu, i da bude barem podpuno zdrava, on traži sada stan sa vrtom. I to se ni ne čini pravo. Čovijek može biti i bez vrta podpuno zdrav. Lako se ide šetati s djetetom, i ako se mu pruža njega, i eto i zdravlje. Koliko (5) jakih krepkih i pametnih ljudi je uzraslo u malim seljačkim težbama, ili u podrumima koje velegradske kuće. U ostalom neka radi Delić kako ga volja. Paulu on jako voli te je i već opet u drugom stanju.

Hamdiju sam vidjela jučer kod mame; negdje sam čitala, kako je jedna študentica snažno stiskala ruke, pa se mi to kod njega vrlo svidja. Izmirio nas je sa mamom, jer ona se je jako ljutila, što sam bila kod dr. Haoličkove. Sastala sam ju na ulici pa me pozvala neka dodjem k njoj pogledati kako je lijep onaj jastuk kojeg nam je izradila. I zabrblijale smo se. Pričala mi je o svojim nećacima, o kojem pacijentu, jednom gluhonijemom dječaku, koji je imao *difteritis* pa ga je ona došla pregledati u onom odijelu i kako se je nje plašio, ali kad se je prikazala u bijelom se je pustio pregledavati jer se je sigurno sjetio, da je to doktor. I baš onaj dječak je došao sa svojim bratom Fericom da ju (6) posjeti, kad sam ja bila tamo. Išla je zatim sa mnom gore u *operations-Saala* da si desinficiram ruke, da nebi slučajno Maša i Mirček⁷ dobile difteriju. Pričala mi je, kako je ovih dana jedna mala, slabašna ženica radjala šest dana, i ova bi joj bila puknuta maternica; zato je morala djetetu izvrtati glavu i uzeti van moždane, da se glava time suži. I djete je još živjelo tri sata i sasvim silno jadikovalo. Kakva li je velika životna energija, već u malom djetetu! I to je jedna slika iz života.

22. VIII. 1915.

Jučer smo bile sa grossmamom na sajmištu. Uzele smo si nešto za jesti sa sobom, i sjele smo u na jednu gostionu. Slučajno je bila takodjer Anka tamo; ona je škilila k nama, a mi k njoj. Najednoć dodje k našem stolu jedan gospodin. Počeo se s nama razgovarati i predstavio nam

⁵ Vjerojatno je riječ o Svetozaru Deliću (1885 – 1967). Svetozar Delić ušao je u Socijaldemokratsku stranku Hrvatske i Slavonije u razdoblju kada je to učinio i njegov vršnjak, Juraj Demetrović. Delić je u svom političkom programu zauzeo lijevu stranu nakon što je socijaldemokrat Vitomir Korać ušao u beogradsku vladu. Zajedno s komunistima postaje gradski zastupnik, a zatim i načelnik Zagreba.

⁶ Tomislav Krizman (1882 – 1955): hrvatski slikar i grafičar koji je od 1912. predavao na Obrtnoj školi. Predstavnik avangarde i secesije.

⁷ Vladimirene sestre, a kćeri Zofke Kveder i Vladimira Jelovšeka, Maša i Miroslava (Mirica).

se. Zvao se dr. Hircl, sveučilištni profesor. Jako nam je interesantno pripovijedao. Veli, da je bio već sedam puta zaručen, ali se je u zadnji čas izbavio izpod jarma. Jedanputa (7) je išao u lov na jarebice, koje on strastno voli loviti. On je stajao dalje u jednoj špilji, a gore na vrhuncu je stajao nek[i] baron. I taj baron ga je nastrijelio. Kugla mu je išla udarila u sredinu očala, koje su bile vrlo jake, pa je načinila lukuju, i nije prodrila u oko već ispod oka. I taj sav prizor mu je kasnije opisala Madame Thèbe⁸ u Parizu. I on vjeruje u vraćanje te gospodje. Čitao je mnogo Voltaira, Rousseaua i Darwina,⁹ ali ipak vjeruje u neko vrhunaravno biće. Jednoć se je vozio u barki iz Jablanca, pa ga je sedam kilometara od obale ulovila olujala [oluja] i izbacila ga na jedan mali otočić. Mislio je, da je već i smrt blizu, ali nekako slučajno, se je izbavio. Veli, da se nikad neće ženiti, jer inteligentna žena neka se nikad ne ženi, jer je već i muž dosta pametan, a glupe žene on neće. Jednoć je išao sa svojom zaručnicom u planine pa je baš gledao jednu interesantnu prirodnu pojavu, a zaručnica mu srdito kazaše: „Wann wirst du sehen [,] (8) einmal Deine blöde Wissenschaft lassen“.¹⁰ I on se toj pokloni i kaže joj zbogom. Meni je rekao, da sam vrlo slična mami, reko, da me mora svaki već na prvi pogled prepoznati. I kazao mi je, da imadem tekar 8 godina. Šta je on s time mislio neznam. U mladosti je takodjer pisao novele i romane, ali veli, da kada postane čovjek jedanputa star, i uviditi pravi život, da onda prestane i pisati i pjesnikovati. Imade mu sada 37 godina, vrlo obožava svoju znanost, i veli, da je njegov cilj, puno raditi i dobro živiti. Sutra ide k svojem bratu u Zabok na objed; imade još jednog brata na ratištu; Taj brat je već 13 mjeseca tamo, i već je sasvim podivljao. Piše, kako se oficiri na večer uvijek zabavljaju, i zavidaju jedan drugome, što je onaj više ljudskih života uništio nego ovaj. Zaista, kao prave životinje, ali još i mnogo gore, jer životinje ipak nemaju razuma da isprave sve svoje divlje ciljeve, ali pametnome čovijeku je to sasvim lako učiniti. Ovdje je (9) sada to visoka kultura i civilizacija? Kamo se je izgubila? Pripovijedao nam je, kako je jednoć u Münchenu secirao jedne ženske noge, i kako je kraj toga jeo *schmitzen-semmel*,¹¹ bez, da bi si prao ruke. Jedan Japanac, i jedan Argentinac su radili baš isto. Veli da je jako dobrog srca, ali bi mogao s stoičkim mirom primiti vijest o smrti mog oca, kojeg jako voli, zato jer mora tako da bude. Kroz znanost veli da čovijek postane ipak jako glup, jer ne može doći na dno svim prirodnim

⁸ Madame de Thèbes (1845 – 1916): francuska proročica. Ova je vidovnjakinja pravoga imena Anne Victorine Savigny u svojim proročanstvima predviđala i komentirala različite svjetske sukobe. Autorica je knjige *The Enigma of the Dream: Explanation of Dreams* (1908).

⁹ François Marie Arouet Voltaire (1694 – 1778): francuski pisac i filozof; Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778): francuski pisac i filozof; Charles Darwin (1809 – 1882): engleski prirodoslovac, autor znanstvene teorije o evoluciji.

¹⁰ „Kada ćeš jednom uživati [u stvarima oko sebe koje vidiš], pustiti tu svoju glupu znanost?“

¹¹ Misli se na jelo *schnitzelsemmel* – pohano meso u pecivu (žemlji).

silama i pojavama. Da i zapravo jest tako! Moguće nakon milijun ili biljun godina će se čovječji razum tako daleko razviti, da će pojmiti i bivstvo života i Boga. Imade jednu kuću u Petrinjskoj ulici 29. Vrlo stara je i sasvim već klimava, pa mu je ipak jedan trgovac iz Karlovca za nju nudjao 70.000, jer je zemljište jako dobro. Ali on, da ju neda, jer će poslije rata dobiti više za nju i vrlo se srdio kad je saznao od one gospodične, da je (10) prodala krasnu trokatnicu za 29.000 forinti. Valda se mu svidjela ta gospodična. Već cijelo popodne je kod nje sjedio, i još ga je vrlo, vrlo interesirala. Imala je zaista sasvim sjeverno-njemački tip, premda su njoj svi bili hrvati. Čudno, Bog zna pred koliko godina se je umiješala njemačka krv u tu familiju i sada je probila na vidilo.

U deset sati smo se vratili kući. Bila sam jako vesela, jer sam ipak opet nešto interesantno doživjela.

23. VIII. 1915.

Jučer bila nedelja; padala je jako kiša i bilo mi je nekako dosadno sjediti kod kuće. Dopodne sam otišla sa djecom k Sporčićevima. Gospodja nas je jako ljubazno primila a isto tako i Jelva¹² i Neda. Jelva se mi od svih najviše svidja. Sjedili smo svi zajedno na divanu i pripovedali. Gospodja je pričala o Srećku.¹³ On je živio prilično dugo vremena u Francuskoj i u Belgiji. Kad je rat izbuknuo morao je odputovati iz Bruxelles-a i od onda se nije više javio. Valjda je gdjegod interniran kao Austrijski (11) državljanin ili pako je u kakvoj fabrici ili lazaretu. Srećko je naime svršio medicinu i tehniku i govori 11 jezika (hrvatski, slovenski, poljski, ruski, francuski, talijanski, engleski, njemački, španjolski, svedški i kineski) Oženio se jo[š] u Bruxelles-u i tamo je i živio. U Austriju se sigurno neće povratiti jer šta će i tu tražiti. Ivica opet je ovdje u vojništvu. Imade već tri zvijezde. Šteta je, što nije ipak dalje študirao, pa bi mogao na laglji i ljepši način služiti svoj kruh. On je prepisivao razne spise u okružnoj blagajni. Drukčije mi je sasvim simpatičan. Gospodja mi je takodjer pričala o Olgi.¹⁴ Ona živi sada u Cetinju, i sasvim joj dobro ide. I ona je vrlo pametna, študirala je mnogo, a osobito je izvrstno uređivala kancelariju. Ja se ju više mnogo ne sjećam, ali mora da je jako interesantna. Sa Jelvom smo mnogo razgovarale i o njenom zaručniku, i o knjigama. Sjedili smo u njenoj sobici. Jako zlatno ju imade uređenu. Sve puno ruža, vaza eto vaze; tako ugodno miriši u njenoj (12) sobici. I Jelva odiše nekom lijepom, vedrom mladošću. Tako je

¹² Jelva Sporčić Majcen (podaci o obitelji preuzeti na: Geni.com, <https://www.geni.com/family-tree/html/start>).

¹³ Srećko Sporčić, brat Jelve Sporčić Majcen i Olge Miličević.

¹⁴ Olga Miličević, sestra Jelve Sporčić Majcen i Srećka Sporčića.

mila i odkrita. Čita puno franzuski. Drugi mjesec će se ona udati. „Austattung“¹⁵ imade već podpuno gotov, i sudje si je već kupila na sajmu. Priprema se, da bude udjana kućanica i dobra gospodarica. Za jelo je prilično osjetljiva, i boji se kada kiša pada ili vjerar zuiji ili kad bliska i grmi. No to joj ipak ništa nesmeta, pa čovijek ne pomišlja, da je to afektacija. Njezin zaručnik se mi ništa ne sviđja; vrlo je ljubomoran na nekog čovijeka skime Jelva razgovara, pa je i više puta došlo do burnih scena medju njim i Jelvom. Ipak on Jelvu jako voli pa joj nosi svaki dan ruže iz svoga vrta. On uredjuje grobove gore na Mirogoju i zove se Majcen.¹⁶ Djecu voli isto kao i Jelva sa Mirčekom se je mnogo igrao i ona njega prozvala bratom. Proti meni se je držao vrlo rezervirano, sigurno zato, da ne ožalosti Jelvu. Pa imade i pravo. Bog zna kakva ću ja biti kao zaručnica? **(9. II. 1919. Vidjelo se ovu godinu!! Moram pitati Gjorgja kakva sam!!)** Dali će ikada doći do toga? Vrlo sam se začudila, da je već Vladimir¹⁷ sa 22 godine oženjen. On se meni (13) pričinjao tako mlad, kao 10 godišnji dječarec. Čini mi se, da je svojom ženitbom načinio veliku, veliku pogrešku. Pa on još nije za ženitbu. Dapače još židovku je uzeo. Sada istom svršava Jur[e].¹⁸ Što su meni juristi antipatični. Pravi idioti. Vidjet ćemo kakav će biti Vladimir kao doktor. Beata se od svih sasvim razlikuje. Užastno je pobožna, predsednica je mnogih kongregacija i polazi svaki dan po tri četiri puta u crkvu. Puno misli, i ako joj što čovijek kaže ona samo plače. Ma šta je kršćanstvo načinilo od te ipak zgodne djevojke! I lijepa takodjer nije kao sestre joj. Sasvim tudjinka je u roditeljskom krugu. Čudno! Da-zaista čudno!

24. VIII. 1915.

Jučer popodne sam bila kod mame. Na večer, kad su već djeca mirno spavala, sjedile smo mi kraj prozora u njezinoj sobi i razgovarali o duši. Od svake duše ostane nekoliko atoma na drugim dušama koje oplodjuju, i tako je duša zdravo besmrtna; kao što se ne može izgubiti niti jedan atom materiji, (14) niti jedan kg energije, tako se ne može izgubiti niti jedan sićušni dio duše. Išle smo šetati gore do šumice i pričala mi je što je čula kod Šoleirde. Jedan siromašan vojnik bio ranjen u Italiji i odpremili ga sa velikom gnojnom ranom u ordjunt bolnicu. Četiri dana i četiri noći je vikao od užasnih boli. Zatim je poludio. I jedne noći je u ludilu strgao s rane Verband,¹⁹ i trgao si je meso dolje na kosti, i gnoj. Užasno! Neću moći

¹⁵ Samo značenje riječi *die Ausstattung* je „oprema“, ali staro značenje ove riječi može biti i „miraz“. Dakle, u ovom kontekstu, *die Ausstattung* znači „miraz“.

¹⁶ Slavko Majcen, suprug Jelve Sporčić Majcen, otac Nede Gašparac (Majcen).

¹⁷ Vladimir Sporčić, Jelvin brat. Oženio je Dragu Sporčić (Belić).

¹⁸ Pravo.

¹⁹ Zavoje.

nikada zaboraviti tu tugu i nevolju u životu. I onda još može tako govoriti o velikom i dobrom Bogu! Gdje je tu milosrdje, gdje dobrota?! Što je sakrivio da mora tako trpjeti? Pa Bog je kazao, da moramo opraštati grijehе svojim neprijateljima a zašto ih onda on ne oprašta svojim ljudima, za koje je žrtvovao svog sina?!! Da, da!

25. VIII. [1915]

Jučer u Babićevom ateljeu nije se ništa neobična dogodilo. U 12 sati sam išla kući i sastala sam Ljudmilu koja me je odpratila kući. Pripovijedala (15) sam joj moje interesantne doživljaje iz Ljubljane. Popodne sam išla k mami i došla je i Zora pa smo lijepo brbljali. Zora meni nije simpatična; jedno previše banalno biće, i imade takodjer nešto previše ženskog na sebi, što se meni ne sviđa. Nema ništa jake energije, ili kakvo drugo interesantno svojstvo. Ja nju nebi mogla voliti kao što ju voli mama.

Na večer sam se vraćala kasnije kući i najednoć mene netko pozdravi, bio je to Dr. Hirc. Molio me je ako me smije odpratiti do ugla, i pitao me je od kuda dolazim. Prepoznao me je po cvikeru i po lasima. Za nekoliko koraka on se vrati, rekući da se mora žuriti. Dao mi je ruku, pa zbogom.

29. VIII. [19]15.

Bila sam jučer popodne kod mame. I Hamdija je bio. Žao mi ga je, što mora odlaziti iz Zagreba. I žao mi je takodjer što smo se više puta rastajali. Prvi puta je meni bilo najljepše i najsvetlije čuvstvo je obvladalo mome srcu. Obćeao mi je, da će mi pisati. Veselim se na tu korespondenciju (16) vrlo, vrlo. Sigurno će biti jako interesantno.

27. III. 1916.

Kako dugo već nisam ništa pisala u dnevnik. I sada kad sam pročitala ovih nekoliko redaka mi je bilo tako ugodno, kao nekakav pozdrav iz mladih dana. Pa bila sam sretna nekoć, a ipak kako je ta sreća neopaženo prošla kraj mene. To je uvijek tako. Ja sam vječito nezadovoljna sa sadašnjošću, sjećam se ugodno prošlosti, a o budućnosti i ne mislim. Nekada u Mladiki,²⁰ kako sam voljela sanjati o budućnosti, kako sam lijepo mislila na moj budući život, na same ugodne stvari, na doktorat i druge sitnice. A danas? Ja neznam, prestala sam sanjariti kao da i sama ne vjerujem u svoju moć, kao da se moji sni neće nikada ispuniti. Postala sam nekako

²⁰ Naziv nekadašnjeg gradskog djevojačkog liceja kojeg je Vladimira završila u Ljubljani (3. – 7. razred).

druga, nema više u meni toliko energije i toliko lijepih čuvstvava kao nekoć. Nekako sam više blazirana. A zašto? Ja sama neznam. Samo sam si svjestna, da nema u meni više toliko životne snage kao nekoć. Čini mi se, bar da sam ja prije upravljala svojim (17) životom, a danas se pustim voditi kud me slučaj zanese. Ja sama dobro znadem, da takav život, kao što ga ja sada provadam ne vodi nikuda, da ne valja tako bez ozbiljnog rada živjeti, ali ja nemam snage, da se oduprem. Moguće da ću s vremenom zadobiti opet moju staru energiju. Zašto sam zapravo počela opet pisati? Bila sam tako potištena, tako nesretna, a kad sam pročitala ono nekoliko redaka bilo mi je tako voljko u duši tako toplo, ja i sama neznam zašto. Čutim u sebi rasti neku snagu, koja je do sada snivala neupotrebljena u mojoj duši. Ipak bojim se, da je to samo na momenat, da će sve te lijepe misli proći čim legnem u krevet i počnem opet misliti na Paula i na nedjelju. veoma sam nemirna, sama neznam zašto. Ja neznam što bi htjela. Svjesna sam, da ga ljubim, a opet je dužnost ovdje, dužnost prema ocu, da ne izrabim njegovo povjerenje u mene. Ipak čini se, kao da je kriza već podmakla. Danas sam (18) se držala hrabro pred njim, nijedan časak nisam zaboravila na dužnosti. A onda u školi, onaj nerazumljiv nemir što me je spopao, ja sam pohitjela kući, da ga vidim, no njega više nije bilo. Otišao je. Silno sam htjela zaboraviti na sve, i zaista pošlo mi je za rukom da sam se nekoliko smirila. Ipak leži u radu velik zaborav. Treba samo imati energije pa se ga popodmiti onda je sve dobro. Samo ne sanjariti, samo ne ostati sama sa svojim mislima, treba gledati istini u oči. I ja ću raditi, mnogo ću raditi zaboraviti ću na taj san; da zaista to je bio san, tako iznenada je došao, ja sam izgubila pamet i podlegla svome srcu. Ipak duboko se me dojmila njegova ljubav. Čini mi se, kao da smo obadva zaboravili na velik ponor što nas dijeli, uživali smo samo u sadašnjosti. A onda po noći bilo nam je jasno, da to nije pravo. I drugi dan, kako li sam uzdrhtala kad sam ga vidjela a i on je izgubio vlast nad svojim čuvstvima. (19) No ipak, on se mi nije približio ostao je miran, makar se je borio sam sa sobom. A ja sam mu zato zahvalna, veoma zahvalna. Jer ja nebi imala snage da mu odolim, ja bi ga još više zavoljela a moguće još i više zamrzila. Tako će mi ostati lijepa uspomena na njega. Ja znam da on mene ljubi, a i on jamačno znade da nisam indiferentna prema njemu. No svakako ja ću gledati, da se uspostavi među nama iskreno prijateljstvo, nikakva strastvena ljubav. Ja mislim, da je ono u nedjelju bila zabluda, koju treba popraviti. Samo mi se ne sviđa što mi neće nikada učiniti ništa što bi me moglo razveseliti. On znade, da ja volim čuti traviatu, ali ipak on ju neće igrati ako ga specijalno ne molim. A ipak mene bi više veselilo, da mi nešto načini bez ikakvog umoljavanja, da mi načini onako sam od sebe. Čini se kao da je velik egoista. A moguće i više, ja ga još premalo poznam. Svakako ja ću ga sutra pitati zašto nije došao. Moguće je bio spriječen. Ali kako se čini, on (20) si nije svjestan, da mene žalosti. Sutra više o tome. Čini mi

se, da su došli iz kavane. Treba prestati Uznemirena sam. No svejedno, opet imam svoj razum.

1. IV. 1917.

Danas je prvi april. Užasno sam uzrujana. Bila sam popodne sa Paulom u kazalištu. Sjetila sam se svoje nesretne mladosti. Same patnje, muke, boli, nikada sreće, uh tako mi je danas grozno u duši. Čini mi se, da moj cio život i nije drugo nego samo jedna velika, neizmijerna bol. Kad sam zapravo bila sretna? Tako kratki trenutci su bili sreće, a onda sam se opet probudila u zbilju u groznu užasnu zbilju. Šta me zapravo čeka? Zar ću uvijek morati tako trpjeti? Vidim da nema za mene sreće, ama baš nikakve sreće. Kratak je bio san i već nakon tjedan dana sam se probudila u zbilju. Uvjerena sam danas da me Paul ne ljubi, da je sva njegova nježnost samo cilj zato da me iskoristi. Zar sam (21)

20. VII. 1917.

Kad se čovjek više ne može plakati onda se smije. Što sam se ja već danas sebi nasmijala! Zar je to očaj ili ludilo? Neznam! Ruka mi drhšće no ja sam poslije takove krize tako mirna u dubinu svoje duše. Tako zgodno[.] Ja ću odsada slušati, lijepo sve što god se zaželi[.] Da mi tko kaže neka skočim kroz prozor, e pa dobro ja ću slušati. Ha! pa gdje je moja volja. Neznam, nestalo je, a ja sam postala poslušna, dobra, bez ikakvih zahtijeva, naprosto postala sam, ili ću postati onakva kakvu me želi imati moj otac. Samo jednu manu imade ta moja dobrota, taj moj iskren smiješak, taj bezazlen glasić, naime tu, da je to sve glumljeno. Ja ću rado glumiti, da će biti divota, ja ću se sama kod toga naslađivati! Lijepe li mi naslade, kad ti srce hoće puknuti od bola, kad vidiš sve težine života, sve brige, nevolje, krivice! No pa šta? Najpametnije je, da se čovjek pretvara, da nitko nezna (22) ništa o tvojim čuvstvima. Tako su ta čuvstva samo tvoja, nema opasnosti, da ih tko baci u blatno ili da ih profanira. Mene ništa više ne dira[.] I Neka viču, neka se ljute, za mene je to svejedno. Ali ipak, čemu, da se drugi uzrujavaju kad nije potrebno! Da ja ne mogu drukčije opstojati, a da nemam miljun obzira spram svoje sudbine, koja li me htjede najrađije u žlici vode potopiti. Pa neka budu ti ljudi sretni, neka misle, da su me valjano odgojili. Svijet će ih svakako hvaliti! No ali ja ni poštujem njihovu pedagogiju! Lijepog li mi odgajanja, kad sam ja kod te procedure izgubila sve svoje ideale, o životu naprosto o svemu, kad me sve boli da bi htjela vikati i kričati! No sada je stvar već gotova pa čemu jadikovati!?! Pazit ću u buduće svakako više na svoje živce. Čemu da ih ruiniram za volju svake osobe koja me mrzi? No pa dosta za danas! Vidjet ćemo kako će moja gluma uspjeti!!! (23)

21. VII. 1917.

Moja gluma je sjajno uspjela. Otac mi je kazao na večer, da sam dobre volje, jer sam se dobro najela! Ha, ha, da on zna kako sam ja teško progutala suze na stubama. No, ja sam svejedno zadovoljna! Doduše uz moju dobrotu previše će me izrabljivati kao npr. danas. No naprosto neću niti pod živu glavu više doći u kuhinju, a iz sobe me valjda ne će zvati?! Gdje je moja sloboda? Daleko sam došla!! Nikada nisam sanjala o tome, da ću se morati u roditeljskoj kući jednoć tako pretvarati. Ha, ha!! Lijep li mi je obiteljski život. Ne, ja ću se prije ubiti nego li ću se udavati. Ili ako se jednoć udam, onda znajte, da sam šenula umom. Baš prezirem cio svijet, sve muškarce! Nikada se nasmije pouzdati u drugoga. Nikada. Gdjekad se sjetim onog sumornog popodneva u Ljubljani. Bilo je na Gradu, na maloj jednoj klupici. Kiša je nalijetavala, bilo je hladno oblačno, vjetar je duvao. Mi smo s ocem sjedili na klupici. I svečano mi je došao, da neće uzeti za ženu nikada jednu osobu (24), koja ne će biti dobra s njegovom djecom. Velim obećanje je bilo svečano. A ja? Ja sam gledala u njemu Boga, to nije bio čovjek, to je bio personificirana dobrota. Kako sam ja obožavala svog oca. Žao mi je, da je onaj svečani trenutak prošao tako neopaženo! Biti će tome pet godina. Kolika li promjena?! Žao mi je za svim onim idealima što sam ih imala. Baš mi je teško. No danas mislim drukčije. Život je težak neobično težak. Ja sam imala uvijek patnje, same patnje! Ne nitko ne može pojmiti tragiku djece, čiji roditelji ne žive zajedno. To se mora iskušati. Dobro sam ja to sve iskušala, a Bog zna ljeti sam popila čašu već do dna? Mrsko, gorko mi je. No ja ću se smijati, biti ću vesela. Neka moj otac misli, da sam zadovoljna. Ipak dužna sam mu mnoge lijepe stvari, mnoge lijepe trenutke smo zajedno proživjeli. A neka mu bude. Ja ću se pretvarati. Biti ću nježna kako on to želi. Uh! Svaki njegov poljubac me zaboli u dno duše. Uvijek si predbacivam, da ga siromaha varam. No nije li bolje, da glumim, nego da dajem povoda scenama? Dakle glumimo!! (25)

23. VII. 1917.

U predvečerje mog imendana Anka i otac su otišli, ja sam ostala po običaju kod kuće. I teško mi je bilo. A ja uživam kada mogu tu svoju bol još uvećati. Sa pandama grabim u svoje srce, koje je sve ranjeno i naslađivam se u bolovima. Obuzeo me nekakav dubok očaj. Što će biti od mene? Što će biti za 10 godina? Kako će se ta cijela obiteljska tragedija svršiti? Čitala sam tatekova pisma s ratišta. U jednome mi piše da je bio vazda moj dobri (potcrtano) prijatelj. Da bio; srce mi se stezalo kad sam čitala sva ona pisma. Bože, što se je on u pola godine promjenio. Prije samo ljubav i iskreno prijateljstvo; a sada hladnoća, neshvaćanje pak li

mržnja. Opazila sam na ruci modrice. Tako se ćutim ponižena, tako sustegnuta. Zar je to moj tatek?!! Zar sam ja to dočekala? Suze mi dolaze na oči. Čemu plakati? Zaista plač nema baš nikakvog smisla, ali moje srce je još tako ranjeno, da ga svaki dodir neizmjereno zaboli. Kako mi je lijepo pisao sa ratišta, neka se čuvamo, neka ne učim mnogo, jer se (26) moram oporaviti. A ljetos? Zadnju kap krvi bi izžmikali s mene. A ti to dobro znaš, ti to vidiš, ti si o tome duboko uvjereni i ne možeš ništa učiniti. Ništa!! Ćutim svoju nemoćnost u dnu duše; I onda glumi. Smij se pripovijedao, brbljaj, samo ne budi ža[1]ostan, jer onda ispitivanju nema ni kraja ni konca. Ah što, ispitivanje bi se još dalo podnijeti, samo one triumfirajuće oči, ne one mi idu na živce. Evo moje slobode. Duša mi je tako puna misli i krasnih ideja, htjela bih pisati još dugo pisati, a užasno se bojim, da će svaki čas otvoriti vrata, oni će banuti u moju sobu i oteti mi dnevnik. A još ne ću da dadem svoju unutrašnjost, svoje ideje, svoju ljubav ljudima, koji Došli su....

18. VIII. 1917.

Užasno sam danas nemirna. Razgovor od jučer živo mi je u pameti. Sve sanjam i sanjam i čeznem za prijateljstvom G.²¹ Ja neznam kako to, da je njegov razgovor tako na mene djelovao. On je u meni uzbudio jednu srodnu strunu, i ta struna se trese i trese i ne može se umiriti. Što je zapravo meni? Ja neznam. Moguće (27) da je to ljubav koja se u meni za njega budi? Ali kako se ja mogu zaljubljujivati u čovjeka, kojega ne poznajem? Što ja zapravo znam o njemu, o njegovim čuvstvima, nazorima, mislima itd. Moguće se on meni ruga? Ta ja, ja sanjam o njemu kao što sam sanjala o Markoviću, dok se nisam tako grozno o njemu razočarala. Jedanputa, prije nego li sam išla na zvjezdarnicu bila sam isto jako uzbuđena, shvatila sam, da ću sastati Markovića. Moguće ću danas G. sastati, Ali kako to, da ja vazda sanjam o ljudima i zaljubljujem se u njih, a da ih niti ne poznam. I zaradi Markovića sam bila jako uzbuđena. Oh samo da me ta uzbuđenost prođe, da se još i o njemu tako gorko ne razočaram kao što sam se razočarala o Francuzu, Markoviću, mom ocu. Tako želim mir, moja duševna sabranost. Ja moram študirati matematiku, moram otupiti, zaboraviti to čuvstvo Oh kako je lijepi mir, (28) kako ne volim ta uzbuđenja koja uvijek prati gorko razočaranje. Moram sabrati sve sile, da se hrabro držim pred njim u slučaju da ga sastanem. Da barem Klara brzo dođe, imala bi sigurnost.. Ja čeznem zatim, da se s njime sastanem, a opet se bojim da će on uvidjeti moje uzbuđenje. Mir, mir, mir !!!

²¹ Gjorgje Cvijić (1896. – 1937.): političar i revolucionar. Član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, a zatim i Komunističke partije Jugoslavije. Uređivao je i sudjelovao u radu brojnih časopisa kao što su *Sloboda*, *Istina*, *Borba* itd.

20. VIII. 1917.

Neko ugodno čuvstvo vlada u mojoj duši. Tako sam umorna a opet mi je tako lijepo. Toliko sam toga danas proživjela. Sjećam se Cvijića i u mojim mislima čeznem za njim. Kako bi lijepo bilo, da je on moj prijatelj. Da se ja mogu za njega žrtvovati, da mogu na njega lijepo djelovati, da mu istresem svu svoju dušu, da mu se povjerim sasvim, a on da me očima pogleda iz kojih govori duboko razumijevanje, sažaljevanje, ljubav... Da me pogladi po glavi, onako meko, nježno... A ja bi uživala. Sanje, moje sanje, jadne sanje... Toliko toga lijepo sanjam, a zbilja je kruta, gorka... A ja sanjam, prenašam se u svijet ideala, zaboravljam muku i patnju. Izmorena sam, a opet tako smirena, tako mi je voljko u duši. Da jedanputa uistinu se sastanem s njime...(29) Ja bi se držala ozbiljno, razgovarala bi konvencionalno, dala bi mrvičak svoje duše u razgovor. Zar je to onaj isti Cvijić kojega ja gledam u mislima kao čovjeka nesretna, kao čovjeka neizmjereno dobroga, pametnoga? No Cvijić s kime ja razgovaram to je posve jedna druga ličnosti. Kao kada neki kostur presvučemo sjajnom odjećom, a ona odjeća stoji u nekoj svezi sa kosturom, a ipak nije njegova. Meni je da zaplačem. sjećam se tragedije čovjeka bez ljubavi... Ah zar nisam i ja jedan takav jadni, jadni čovjek? Glava mi je puna misli, no zadnja misao bit će mi na Cvijića. Kao kada kakvome božanstvu pridonašamo žrtve, tako i ja žrtvujem sve svoje misli i čuvstva Cvijiću kojega si u mislima stvaram. Jer, kad će doći dan razočaranja, ljutog, bolnog i gorkog razočarenja. Jer zašto sam na svijetu, zašto sam tako puna čuvstava? Laku noć moj Cvijiću, spavaj dobro, budi sretan, radin i marljiv. Ja sam umorna moj dragi, no uvijek još mislim na Tebe. Zar Ti to slušiš? Ne nemoj ništa slutiti o mojim čuvstvima, nemoj! Ja Ti želim od svega srca da budeš sretan zaista sretan? Laku noć. (30)

27. VIII. 1917.

Dakler jučer sam bila skoro cijeli dan s njime zajedno razgovarali smo o svemu i svačemu. Baš je bilo zgodno, zgodno. A ja sam bila do skrajnosti iskrena kako tako. Mislim dapače uvjerena sam o tome, da i on na mene misli, da i moja duša njega privlači. Nikada neću zaboraviti kako je bilo zgodno kad smo se svi sreli. Da, on nema one konvencionalnosti u sebi, on je samo čovjek, a ipak imade mnogo iskrenog čuvstva u njemu. Lijepo je bilo kad smo se vozili kući. Jedanputa se sastao naš pogled. Mi smo se razumje[li]. Lijepo je onakvo razumijevanje bez riječi bez gesta. Čovjek to može samo čutiti, o tome se nemože razgovarati, jer riječi su previše banalne, a da bi mogle izraziti to lijepo čuvstvo. Žao mi je Slave, jer ona je morala čutati kako on svu svoju pažnju priklanja meni. Osobito kad smo se vozili kući.

Tako je bilo lijepo, ona ugodna ljetna noć, pa ono čuvstvo koje ti veli da se nalaziš u blizini čovjeka koji te shvaća. Uvijek kada se š njime rastajem i kad mu podam ruku čini mi se kao da njegove (31) oči govore „ja te razumijem“. A lijepo je to razumijevanje, lijepo je to cijelo čuvstvo, samo bez riječi. Ipak ako uzmemo u obzir, da se ja š njime poznajem tekad 2 tjedna, da smo se u svemu sastali tekad dva puta, onda je jasno, da on nemože biti potpuno hladan prema meni. Ne ja neću od njega ljubavi, ali barem ne banalne ljubavi koju prati strast i poljubci, zar nije ovakvo čuvstvo mnogo ljepše, mnogo čistije iskrenije a i trajnije. A poljubci i strast ostavljam u duši uvijek neku neugodnu uspomenu. Kako mi je lijepa i krasna uspomena na Krivica! Nalazim nešto sličnog, samo još dubljeg u saobraćaju sa Cvijičem. Danas cijeli dan mislim na njega, onako lijepo iskreno kao što mislim na Kriviča i na Karmelu. Moj Cvijiću zar ti to znadeš? Zar ti čutiš kakve osjećaje ja imadem za tebe. Možeš si misliti, da te volim kao prijatelja samo nemoj misliti da Te ljubim sa strašću kao što može ljubiti žena muškarca. Ne nipošto! Ja mrzim strast, u meni se sve buni kada se sjetim onih poljubaca kojih sam razdijelila. Odurno, (32) prosto, mrsko, zmazano. Zašla sam u blato, i još uvijek čutim zadah onog blata u kome sam se nalazila. Gadi mi se kad se sjetim. Ne ja neću moći više ljubiti onako kao što žena ljubi muškarca. Jer ja prezirem u sebi žensko, a u muškarcu muško. Ja prezirem tijelo, ali vadim iz njega dušu, lijepu čistu dušu. Radoznala sam kako će svršiti naše prijateljstvo. Neka ne svrši nikada, neka ga nijedna riječ ne okalje. A na smrtnoj postelji sjećat ću se tog lijepog prijateljstva, tog iskrenog saobraćaja. Koliko puta već mislim na Kriviča, i uvijek mi je lijepo i voljeno u duši, ja nalazim u njegovome prijateljstvu za rad. I akoprem nikada ne pišem, to će mi ipak ostati uspomena na njega, kao nešto lijepog, vedrog. A lijepo li da isto bude sa Cvijičem. Dakle čekajmo, što će nam budućnost donijeti? Čekajmo i ufajmo!!

30. VIII. 1917.

Još uvijek mnogo mislim o Cvijiću. Zadnje dane smo se često sastali. Bilo je jako lijepo. Htjela bi (33) da sigurno znadem, dali je njegovo ponašanje iskreno ili nije! Jer on imade toliko prijatelja koji me duševno kud i kamo nadmašuju, pa zašto onda ide samnom. Moguće zato i što sam žena? Ali ja imadem tako malo ženskoga u sebi! Moguće se hoće kroz mene upoznati sa ženama koje još ne pozna? Ili sam mu ja interesantna? Ili imade on kakve dublje osjećaje za me? No kako bi jedan čovjek koji je ozbiljan kao on, mogao imati odmah dublje osjećaje prema djevojci, koju pozna tekad 14 dana? Mene jako muči to pitanje! A moguće je to sve zajedno jedna lijepo glumljena komedija? No kako se to onda slaže s njegovim

karakterom. Jer jedan čovjek koji prijateljski obči sa Jurajem²² mora da ima ipak u sebi nešto karakterno! Ili se i on moguće ćuti privržen ka meni, kao što se ja ćutim prema njemu? Katkad je je njegov pogled tako iskren kao da mi hoće da kaže, ja te razumijem. Dali je to samo moja utvara, ili je zaista tako? Po svoj prilici biti će interesantnost koja ga privlači. Jer on (34) još ne pozna žena, nije još dolazio u njihova društva, pa kad se mu pruža tako lijepa zgoda zašto ne upozna? Jer nikako nije moguće, da bi ga na nas vezalo neko iskrenije prijateljstvo! Neka bude kako hoće, ja ću na njega misliti, jer meni je ugodno kad mislim na nj. Ah Cvijiću, da ti znadeš što ja sve u svoj dnevnik pišem, ti bi se grohotom nasmijao ženskoj gluposti!!!

1. IX. 1917.

Jučer smo bili šetati na Maksimiru. Proganjao me je svojim pogledima. U njegovim pogledima je ležalo toliko shvaćanje, toliko razumijevanje, tolika iskrenost i simpatija, da ja nisam mogla odoljeti. Više puta sam izmakla njegovome pogledu, jer bojala sam se, da ne sazna što o mojim osjećajima. Rekao mi je, da sam mu, jako mila i veoma simpatična djevojčica. A to je rekao s tako jakim glasom, ja sam gotovo ćutila kako sam mu mila. Sreća, da je bilo tamno, jer tako me nijesu oči izdale. Pa onda ona dražesna, instinktivna gesta na izlazu. Di saznah, bojao se, da me ne uvrijedi. Toliko (35) toga je bilo izrečeno u onoj gesti I u trenu ja sam shvatila sve. Dali je on otkrio moje uzrujanje? On ga muće ćuti kao što ja ćutim njegovu simpatiju. Ali on neće govoriti o svojim ćuvstvima. A i ja ću šutjeti, to mi možemo naše shvaćanje tako lijepo razumijeti s pogledima. Imade oči kao crni szamt . Baršunaste oči. Što će iz svega toga biti? Samo da se ne razvije ljubav, ona strastvena ljubav. Jer ja prezirem strast! Ovo ćuvstvo razumijevanja i shvaćanja mnogo, mnogo je ljepše. Zbogom moj Cvijiću zvao me posao! Zar i Ti name misliš?

3. IX. 1917.

U subotu smo se sastali u kavani. Bilo je jako jako zgodno. Mi smo se tako lijepo razgovarali pogledima, ali bilo je sjajno. Smijao se je na na glas; kad je došao Krleža²³ k našem stolu. Bog zna, dali je on pravo shvatio moje poglede? Ja mislim, da nije ništa osobito kod toga mislio. Baš mi je bilo žao što nisam mogla saznati rezultat njegove diplomacije. Dali je što više postigao nego ja? Da barem hoće Slava telefon dati? Ta valjda nije zaboravila. – Jučer u Zagorju bilo je veoma (36) zgodno. Samo ono neugodno i ugodno, ono [nećitka riječ] ćuvstvo

²² Juraj Demetrović (1885. – 1945.): političar, spisatelj, suprug Zofke Kveder.

²³ Miroslav Krleža (1893. – 1981): hrvatski književnik. Nadimak mu je bio Fric.

što sam imala kad sam ležala na travi. Bolje da ga nije bilo s nama. Ta kako bi se ja mogla u onim prilikama valjano držati. Jer tako intimna opet nemogu bit, a da mu sve povjerim. A on bi mogao moje ponašanje na tako različne načine shvatiti. Veoma mi je bilo žao, što nas nije došao čekati na kolodvoru, taj naš „Treći? Moguće je bio zapriječen pa nije mogao doći. Ili pako uopće nije niti mislio nato, da nas čeka. E zbogom moj Cvijiću, posao me zove, a ja te moram za sada zaboraviti!

8. IX. 1917.

Bili smo danas na izletu u Samobor. Bilo je sasvim zgodno. Samo nikako se nijesmo mogli sporazumijeti. No konačno ipak ja sam rekla dovoljno, on me je razumio, po čemu da okaljamo naše lijepe osjećaje banalnim riječima? Slava mu je rekla, da mi nije on posve irelevantan, ponudila je svoju uslugu i on je primio. Svakako ja se osjećam u njegovome društvu tako sigurnom, čini mi se, kao da me on nevidljivom (37) rukom štiti, da ne zađem na stranputice. Ja instinktivno ćutim da on mene voli. Rekao mi je više puta neka budem samo uvjerena, da me moj instinkt ne vara. Samo mi je Slave žao. Bijedna djevojka. Imade toliko sposobnosti, tolike talente, a ipak sve nema forme, ona se nemože snaći, njoj fali duševna mirnoća. Gorko je to čuvstvo, žrtvovati se za drugoga. Vidjeti, kako se dva iskreno razumiju, dva čovjeka koja ona voli. Ja neznatno, tekad u zadnje vrijeme sam postala tako sabrana, tako mirna. Zaista tekad od onda kad š njime opčim. On indirektno veoma dobro upliva name. Ja se tako ugodno osjećam u njegovom društvu, tako mirna, sretna. Ali, ja nemogu opisati to lijepo čuvstvo, isto tako mora nekome biti, kad nakon teških duševnih borba, naše mjestance gdje ga sve poznaje, gdje ga sve razumije, sve nanj pazi samo da ga ne uvrijedi. Da don, don, gdje je on? Još danas se sjećam kad sam prvi puta došla u naš stan, odkako je Anka bila doselila. Suze su mi navrle na oči, a na duhu (38) sam ponavljala, da Jankom pjesmu „gdje [nečitko] No ipak ja sam našla društvo u kome se osjećam tako voljeno, tako ugodno kao doma. Samo misao na Slavu mi je teška, teška! Kako neka se toj djevojci pomogne? Zato me je ona upoznala š njime, da mi dva zajedno lijepo harmoniziramo, a nju odsudimo nato ,da nas ona gleda, da ju svaki naš pogled mora raniti duboko u srce. Ali zašto je sudba tako okrutna? No ja rad Slave neću nikad ništa govoriti o našim čuvstvima, nikad! Jer mi se tako lijepo razumijemo, mi tako lijepo harmoniziramo, pa čemu da onda priređujemo boli trećemu koji se za nas žrtvuje. Dosta za danas moj dragi Cvijiću, već sam tako umorna, tako pospana, ja više pisati ne mogu. A ti Slava, Bog ti daj više sreće, više sređenosti, nađi si duševni mir i Ti ćeš biti sretna kao i ja. Zbogom: laku noć, spavajte mi dobro! Onaj cvjetak neka bude za uspomenu na današnju okladu. Dali ćemo se sa Slavom zar eto razići? Ja ne vjerujem!

11. IX. 1917.

Duša mi je tako puna, toliko misli i krasnih vizija prolazi mojom glavom. Sve scene jučerašnjeg dana opetujem u duhu, ponavljam svaku njegovu riječ, a opet neznam šta je sve govorio. Kakvim očima me je pogledao kad smo se sastali. Očima, iz kojih je govorila ljubav i sva bol koju je ćutio zame. Pa onda na tramvaju. „Ja sam morao telefonirati, jer ja se nebi usudio pogledati Vam u oči“. Mene je samo nešto stegnulo u srcu, ja bih najvolila pokriti lice rukama, pasti na pod i jecati od boli. Nisam se mu usudila pogledati u oči. Činilo se mi, kao da je on majka, koja pogledima žali bijedno i nesretno dijete. A opet je tolika bol ležala u njima, toliko prekoravanje, tolika obzirnost prema meni. Za mene dosada nitko nije imao obzira, ja koja sam imala tako meko, profinjeno srce, ja sam došla u svijet, nitko, ni moj otac nije imao obzira sa mnom. Sa mnom se postupalo vazda oštro, mojim ćuvstvima se je izrugivalo, Ja sam bila uvijek sama s svojim ćuvstvima, nitko mi nije priznao, da mu je žao (40) što me je naredio. A ja sam otupila, naučila sam se glumiti i nikada ne govoriti o mojim najsvetijim ćuvstvima. A niti se nisam nadala, da bi itko mogao imati obzira i razumjevanja za me. Zato me se taj njegov obzir tako jućer dojmio, ja bi mogla jućer žrtvovati sve za njega. On je potresao mojim najintimnijim bićem, probio je led koji se načinio na površini i zadro se u moj najintimniji dio. Jućer je bio jedan dan uzrujavanja za me, bila sam tako uzrujana, najvolila bi bila legnuti se, pa tako bez misli ležati kraj njega do konca svijeta. Glas mi je podrhtavao kad sam ga upitala što želi sa mnom razgovarati. Njemu je bilo tako teško, ja sam vidjela što taj ćovjek za mene posti. Bio mi je skrajno iskren, makar mi je sve, sve, zbogom moj dragi, sada te makar znadem pravo cijjeniti!

Zagreb 13. IX. 1917.

Dragi, dragi moj!

12. IX. 1917.

Srijeda – zvjezdarnica – tuškanac

14. IX. 1917.

Petak. 6-9 u jutro – Maksimir (41)

15. IX. 1917.

Subota; Maksimir 6-8 na večer. Vozili smo se po jezeru.

16. IX. 1917.

Nedjelja: 8-12 iza Domobranske bolnice.

„Ja te tako čisto volim“. Navečer u troje prema Gračanima Došla kasno kući. u 10 sati telefon.

19. IX. 1917.

Srijeda. Kavana Paris, Prilaz. Zadnji puta u troje. Nesporazum pred Rudolfovom vojarnom.

20. IX. 1917.

Četvrtak. U jutro na telefon obećanje da će prijateljstvo prestati. Na večer kupanje kod Save.

22. IX. 1917.

Na večer sastanak sa Slavom. Rastanak za uvijek. Šalata.

23. IX. 1917.

Nedjelja. Maksimir: u neugodno – ugodnom raspoloženju. Grčevi. Neugodna situacija: (42) stari sa bradom (**O blaženi starik! 9. II. 1919**)

25. IX. 1917.

Utorak: kazališne karte, mjesečina: Savska cesta.

26. IX. 1917.

Srijeda kupovanje knjiga. Tuškanac – Rokovo groblje. Babić.

27. IX. 1917.

Četvrtak Pique dame. Veselo raspoloženje.

28. IX. 1917.

Petak. Jako uzrujana i potištena. Mnogo plakala. Tuškanac – Sofijin put. Jako lijepo.

Potpuno smirena. sjajna mjesečina.

30. IX. 1917.

Nedjelja, cijelo prijepodne u Maksimiru. Bilo je jako lijepo, samo je bio Đorđe malo uzrujan.

1. X. 1917.

Na večer smo bili na Školjki.

2. X. 1917.

Utorak, iza državnog kolodvora.

3. X. 1917.

Iza državnog kolodvora. (43)

4. X. 1917.

Iza državnog kolodvora. Ulovili uhodu.

5. X. 1917.

Petak u Zelengaju. Diferencija s ocem.

4. XII. 1918.

Sada sam smirena. Gjorgje, kako te silno volim! A bila sam već tada uvjerena, da me ti ne voliš, da voliš koju drugu. I ta me misao proganjala. Ne bijaše to ljubomora. Ne, Ti imadeš slobodnu volju, možeš voljeti koga hoćeš; pa i ja bi moguće tu drugu voljela. Gjorgje, ali mučila me misao, da ti to meni skrivaš, da nemaš snage, da mi kažeš svu istinu. I ja se silno bojim, da ti nebi bio slab, da nebi počinio što ružna, tebe nedostojna. Samo to me plaši. Ja ne bi mogla podnašati, da Ti, s kojim sam proživjela toliko lijepih, čistih momenata, da Ti to konačno sa kakvim nelijepim djelom uništiš. Jer i ako ćemo se jednom razići, to neću da se na Tebe sjećam nekim predbacivanjem, ja neću da mi ti otmeš i okaljaš moje lijepe uspomene. A plaši me i pomisao, da naš odnos postane trivijalan, svakdanji, bez ikakvog (44) poleta. Ne Gjorgje, radije ću se zauvijek odreći Tebe, nego da si moramo obadva jednoć predbacivati, da smo zajedno išli dolje, u pustu i bezliku svakdašnjost. Vidiš i nestalo je u meni vjere, da je naš odnos lijep. I zato sam patila, i sugerirala sam si, da te više ne volim, da si mi indiferentan. I onda sam se mislila s idnjom, da ćemo se razići u miru, bez predbacivanja, sa lijepim uspomenama. I onda si Gjorgje došao. I zaboravila sam na sve odluke, na sve, samo sam osjećala da Te volim silno, da Te ne mogu ostaviti. Bilo mi je u početku teško, osjećala sam, da me protiv moje volje privlačiš, da si mi usprkos sve ljubavi tuđ. A onda se rasteplu sve što se skupilo u mojoj duši protiv Tebe, sve. Gjorgje, tražila sam utjehu kod tebe, Ja sam Te

molila, da izagnaš iz moje duše sve sumnje, sve Gjorgje. I našla sam, što sam tražila. Milo, kada bih Ti mogla reći kako sam ti zahvalna, kako te silno volim, kako mi je lijepo. Onako snažno i nekako lijepo, bolno. Tužno i lijepo mi je. Gjorgje, ja Te ljubim, bez ikakve omame, ljubim te lijepo, oprosti mi, što sam ružno o Tebi mislila, Gjorgje oprosti! Milo, moje sve!
(45)

17. XII. 1918.

Nikako ne mogu da raščistim ono što se nakupilo među nama. Zar idemo zaista prema svršetku? Neznam na časove sam uvjerena, da je među nama sve svršeno, a onda opet osjećam da te volim još mnogo više i mnogo iskrenije nego li ikada. Teško mi je danas. Mnogo sam plakala, peku me oči, učim se i čitam samo da zaboravim na svoju boli. Zašto si me Gjorgje tako uvrijedio? Čemu pričaš uvijek o Tvome odlasku? Ti znaš da mi je to teško. Ta ja Ti ne mogu reći, da si Ti meni sve, da si Ti meni sva utjeha, sva nada, sve sunce u mom pustom životu. Ja ne ću da bude moja ljubav egoistična, ja želim da ti radiš i činiš ono što će biti Tebi na korist, ja ne trebam tvojih žrtava. Jer žrtve koje ćeš ti meni pridonášati, te žrtve mene ne mogu veseliti. A ipak meni je teško, kada ti to meni onako bez ikakvog pravog uzroka kazuješ. Jer onda mi se čini, kao da [nećitko] Ti voliš samo zato, jer nisi mogao ništa bolje naći, da me voliš zato, (46) da Ti poljepšam malo Tvoj život, a kada me više ne ćeš trebati, onda ćeš me odbaciti i niti ti uspomena ne će na mene ostati. Ili pako ćeš me se sjećati sa nekim samilosnim smješkom. Onako kao što čovjek samilosno s visine gleda ljude, slabiće gdje pužu po blatu i tope se u pustoj svakidašnjosti. Ja veoma dobro znadem da mi ne ćemo vječito zajedno ostati, ali protivi se mom ponosu, kad pomislim da sam ja samo tvoja igračka, i ništa drugo. I tako mi se uvijek ponos bori s ljubavlju. Ja ne poznajem zlatne sredine; ili sve, ili ništa. Ili ću se za tebe žrtvovati do strajnosti, ili ću se te odreći. Vjeruj mi, teško je kad čovjek nema nikoga u kog bi se mogao potpuno pouzdati, u kog bi mogao u nesreći naći utjehu i pomoći. U tebe se ne mogu pouzdati. Jedino vjerujem u Karmelu. A i ona je daleko, jako daleko... Gjorgje sloboda je veoma lijepa stvar, ali je krvava. Vjeruj mi živjeti bez obaveza ja ne bih mogla. I ja ću uvijek biti pripravna da ti pomognem, da budem u teškim trenutcima uza tebe. A boli me, kad ti meni u najvećem miru (47) kažeš, da ja tebi ne mam ništa za kazivati, da ja tebi nisam ništa. Ti veoma dobro znadeš, da Ti ja nikada neću komandirati, da je meni glavno tvoje dobro i tvoja sreća, ali ipak, trebalo bi da malo i mene štediš. Pođi Gjorgje kuda god hoćeš, ja te neću i ne mogu (kako ti kažeš) zadržavati za mene se ne brini. Bit će mi tužan život, ali toliko ću još snage imati, da ga proživim, onako

maglene, puste i tuđe dane. Veselit ću se ako ću ćuti da si sretan, da ti je lijepo. Teško mi je, teško... Sve me boli.-

26. XII. [19]18.

Cijeli dan već osjećam kako Gjorgja mnogo više volim nego li prije. Jučer na večer bilo mi je to potpuno jasno. I rekla bih da je moja ljubav postala više požrtvovnija, a manje egoistična. Uvijek su me uvjeravali, da prava ljubavi mora biti mora biti egoistična i ~~da~~ uz to da mora biti i ljubomorna. Ja toga ne osjećam i u zadnje vrijeme sve više se gubi egoizam. Pa ipak, moja se ljubav mnogo povećala i produbila i ojačala (48) I osjećam kako mi je ljubav jaka i lagana, slobodna (ne freie Liebe!) svježa. Tako to jasno osjećam. A osjećam, da sam postala zrelijom, sređenijom i mirnijom. Ne mislim time kazati da sam postala starijom. Ne samo zrelijom. A tako se lijepo i lagano osjećam. Čini mi se kao da sam spremila moju dragocjenu ljubav u neki skroviti predio moje duše iz kojeg ju ne može nitko nikada istisnuti. Ne mislim se time zaklinjati, da ću Gjorgju sreću dati uvijek, doživotnu vjeru i vječnu ljubav. Ne to ne mislim. No makar ću voljeti koga drugoga, ipak će Gjorgje ostati samo predjelu moje duše, ja ću se uvijek rado i lijepo i s užitkom sjećati onog vremena što smo ga zajedno proveli. I makar mi Gjorgje ne znam što učinio, ja ću njega ipak voljeti, onako lijepo i čisto kao što to sada osjećam u dušu. Još nikada nisam imala taj osjećaj stalnosti, neodvisnosti u sebi. Dali je taj osjećaj samo prijateljstvo ili je samo ljubav ne znam, a bog zna, da li ću ikada znati što je to. Glavno, da je lijepo, čisto, makar i slobodno. Hoćeš li danas doći k meni Gjorgje? Sigurno imadeš mnogo posla, pa nemaš vremena. Ali ništa zato. Ja te volim. (49)

28. XII. 1918.

Obećala sam Gjorgju da ću mu dati moj dnevnik. Ne, neću ga dati. Pročitala sam što sam dosada napisala! Kako je to sve djetinjasto! U sebi sam stalna, sigurna, mirna, puna vjere i nade u budućnost. I osjećam da Gjorgja neću prestati nikada voljeti, nikada. Kakvu formu će još poprimiti moja ljubav, neznam, ali ta ljubav će postojati, ona je nepokolebiva stalna. A danas mi je došla misao, da je jedna ljubav za muža zapravo filisterija. Naime, da bi bilo i za Gjorgja korisnije [nečitka zagrada] kada bi volio još koga drugoga uz mene. Nekada mi je bilo potpuno nemoguće i samo na to pomišljati si, da bi Gjorgje volio još koju drugu. A danas se čudim sama sebi, kako sam mogla što takvog pomišljati. Naravno ja mislim samo na Gjorgja. Jer za mene je ipak bolje (izraz!) da ostanem dama u tome pogledu u filisteriji! Gjorgje je jak, on će moći podnijeti rascjepkanost koja će iz takvog odnosa nastati, ali ja?

Moguće nisam baš preslaba, ali osjećam, (50) da ja zato nisam. Ta stvar mi nije još potpuno čisto i jasna; treba čekati da i to dozrije.

Gjorgju je jako teško. Kako da nam pomognem? Ja neznam nikome pomagati. Duševne krize valja čovjek proživljavati sam; a Gjorgje šuti. Razumijem ga. Ja ne bi htjela prepriječiti rane, ja bih ih htjela samo čuvati, i njegovati. No Gjorgje je jak. To će on preboljeti; a osim toga, svaka kriza i bol produbljuje čovjeka. Sve, sve se mora krasno platiti.

Kasno je Gjorgje, i ja sam umorna. Laku noć, milo moje i spavaj mi dobro! Tvoja Vladoša lijepo misli na tebe!

Da li je na mene djelovala knjiga o Goetheju, ili pako je to načelo sasvim samoniklo? Pročitavši knjigu postade mi ono što sam samo mutklo osjećala, to mi postade jasno. Dali takva dvostruka ljubav gubi na dubljini? Ne, dapače ono se produbljuje baš uslijed konflikata, no filistar²⁴ toga ne može razumijeti! Ja ne mislim isključivo na fizičku ljubav, govorim samo o duševnoj i o duševnim konfliktima. (51)

Razmišljam i o tome kako sam malo seksualna. Moguće sam još premlada? Ja nikada ne gubim svoje savijesti, imadem uvijek sebe u vlasti. A moguće je i moj kriticizam kriv? U ostalom je moje mnjenje, da to mnogo zavisi od prilika jer u nepovoljnim prilikama čovjek uništi svoje želje. Barem svaki jaki čovjek koji se imade u vlasti. Ne razumijem muškarce kako mogu polaziti u bordel. S tom namjerom tamo poći! Ta mene bi već svježiji noćni zrak osvjestio! Mnogošta što mi se nekada činilo strašnim danas mogu da razumijem (tout comprendre c'est tout pardonner!²⁵) No toga ja neću nikada moći razumjeti! Jedino da i ja padnem do *niveau a* prostitutke. -

30. XII. 1918.

Danas sam vidjela Nju. Prošla je pokraj mene, pogledala me svojim crnim, tužnim očima, nešto me zazeblu u srcu, osjetila sam, da je to Ona, Ona koju tražim i volim. I kada sam ju našla prošla sam pokraj (52) nje hladno, bez osjećaja. I nisam imala niti vremena da ju pogledam lijepo duboko, da joj pokažem, da ju volim. Neizmjerne tužan biješe Njen pogled. I taj me pogled proganja cijeli dan. Onaj tužni pogled velikih crnih očiju. Zašto joj nisam rekla

²⁴ Malograđanin, čovjek uskih pogleda na svijet. S obzirom na to da spominje da je na nju djelovala „knjiga o Goetheju“, čini se da je Vladimira čitala djelo *Patnje mladoga Werthera* autora Johanna Wolfganga Goethea u kojemu se spominje filistar.

²⁵ „Sve razumijeti znači sve oprostiti“. Citat iz Tolstojeva djela *Rat i mir*.

kakvu lijepu, mudru i toplu riječ. Zašto? A sada si predbacujem; - Ona je jako nesretna! Volim ju!

A možda to i nije Ona, koju ja tražim. Moguće je to samo slučaj. Možda moja utvara? Tko zna? Moguće me varaju moji osjećaji? Ne, ja sam jasno osjetila da je to Ona; to je bila Ona. Što Ona misli o meni? Zar me mrzi, zar me prezire? Ja ju volim; zašto sam joj onda učinila na žao? Pred godinu dana sam ju vidjela, i nijesam znala kako izgleda, Sada znam. A kada ću ju opet vidjeti? Kada, kada? O tužne velike crne oči.

2. I. 1919.

Teško mi je. Zašto ga tako ludo, tako jako ljubim? Zašto? I čim manje me on ljubi, tim više ja gorim, tim više ga ja ljubim. Ta neizvjesnost me ubija! svaki živac na meni drhće, svaki šum me uzbuđuje. Mislim to je on, to je sigurno on, a njega nema (53) i nema. I polagano prolaze minute, vuče se vrijeme u vječnost – užasno je to iščekivanje, užasno! Ja ću poluditi. Zašto ne dolazi, zašto?! Ako me više ne voli neka mi dođe kazati; znat ću uništiti svoje osjećaje. Zašto se igra sa mnom? I kada će doći i opet će me k sebi privući, i opet će me mučiti. Zašto? Zašto? Zar ja ne zaslužujem povjerenje. Zar mi ne može kazati istinu? Zašto me muči? Oh, gdje je moja Karmela, da me utješi? Gdje je? Svi me ostavljaju, a ja sam sama i slaba! Ne on danas neće doći. Smirit ću se s tom idejom. Sada sam mirnija!

9. II. 1919.

Sjećaš li se, moj Gjorgje, 9. februara, lani? Bio je topao sunčan dan, proljeće se budilo. A ja sam opodne sjedila na vrtu i mislila na Tebe. Sve je oko mene bilo lijepo i vedro. A i moja duša je bila vedra, Gjorgje. bila sam tako puna sreće, nade i ponosa. Što sam bila ponosna, Gjorgje, sa vrhunca svoje sreće gledala sam na svijet, na ljude, jadne ljude, koji nikada ne mogu biti potpuno sretni ili potpuno nesretni. Brala sam cvijeće u vrtu, nježno i veselo cvijeće i poljubila (54) sam se s njime. Gjorgje, a onda sam gledala na sat i računala minute koje nas još dijele. Sjećaš li se kako je bila Tvoja sobica topla i ugodna? Onu Tvoju sobicu neću nikada zaboraviti. Kako vesela i sretna sam dolazila k Tebi, kako lijepo si me očekivao! To su mi lijepe i drage uspomene. A danas? Vani je zima, snijeg pada, hladan vjetar duva i straši ljude. U mojoj je sobici hladno, ali tako tuđa mi je cijela okolina. A ti si u Karlovcu, a moguće je i tebi zima. Tužno je ljetos. Nema više nade, nema onog sigurnog pogleda u budućnost. Živim u uspomenama i lijepo mi je. Gjorgje, to su moje najljepše, najnježnije uspomene. Ja osjećam da te uspomene Tebi nisu jednako drage kao meni, te uspomene su za Tebe uzrok

neugodnim predbacivanjima. Gjorgje, Ti uvijek misliš, da si mi nešto učinio na žao. Milo moje, ali ti se varaš, ti si meni toliko lijepog dao. Gjorgje toliko toga, pa ja u cijelom svom životu nisam toliko lijepo proživjela. Ti si bio sunce mog života, a svako sunce mora jednoć zaći. Za mene Ti nikada ne ćeš potpuno zaći. Uvijek ti još mene griješ, uvijek se (55) naše duše nađu. Gjorgje, zar si Ti znao, da sam ja jučer slavila obljetnicu? Osjećala sam, da si znao. Bilo mi je jako lijepo jučer, tako sam bila sretna. Skoro sam od sreće zaplakala. Gjorgje ja Te volim onako lijepo, čisto, jako. Osjećam Gjorgje da jednom natrag više nema-ali se zato moje čuvstvo produbilo, pročistilo. Postalo je mirnije, ali jače. Ti si još uvijek moje Sunce, koje me grije i rasvjetljuje!

4. IV. 1919.

Gjorgje, Gjorgje, kako mi je srce puno! Tako sam sretna, onako duboko, silno sretna. Vjeruj mi, zašto mi ne vjeruješ, da ja uvijek lijepo na tebe mislim. Moja je ljubav tako čista, tako topla i iskrena. Kako bi ja mogla s gorčinom na Tebe misliti? Ne Gjorgje, nikada! Zar nijesi osjećao kako mi je lijepo, kako sam sretna?! Ja još nikada nisam bila tako sretna. Gleda, milo, ne treba da je svaka ljubav jednaka drugoj. Ja sam duboko svjesna o tome, da sam sada mnogo sretnija nego li prije. Nemoj misliti, da sam moguće bila prije nesretna. Ne Gjorgje, samo ću ti priznati to, da sam poslije zbliženja uvijek osjećala, kako me više ne privlačiš, osjećala sam da sam (56) si nekako daleko. I mene se to uvijek nekako neugodno dojmilo. I mnogo sam razmišljala o tome, zašto to mora da bude, a još i danas neznam uzroke. Činilo mi se, kao da smo se popeli nekuda visoko, visoko, a onda najjednoć smo se srušili u nekakvu svakidašnju plitčinu. Katkada bijaše taj osjećaj jaći, katkada slabiji, a često i nisam osjetila tu neugodnost. Gjorgje, i ti si imao često slične osjećaje. Milo, nemoj misliti, da je meni to čuvstvo moguće pokvarilo užitak. Ne! Poslije preokreta ja sam se mnogo namučila. Gjorgje, to je prošlo. Ja sam se smirila. I sada Te ljubim nekako drugačije, ljubim te više i ljepše. To osjećam tako jasno i neposredno. I sretna sam, sretna ovako iz dna duše, moje cijelo biće je prožeto tom srećom i tom ljubavi. Vjeruj mi Gjorgje, vjeruj!

24. V. 1919.

I opet prošao je dan, prošao je pokraj mene, onako lijeno, blijedo, a nije mi donio ništa nova, bio je kao i svaki drugi. Zima je vani, a i meni je zima. Sjećam se lijepog, toplog i vedrog svibnja lanjske godine i teško mi je u duši. Nikada, nikada se više povratiti ne će. Gledam (57) u bezliku, tmurnu budućnost. Bolno se sjećam lijepe, sretne prošlosti. I osjećam, nikada, nikada sa lijepa prošlost neće vratiti. To čuvstvo mene ostavlja. Po danu ga samo mrklo i

nesvjesno osjećam, a uvečer spusti se još crniji mrak na moju dušu. I patim se iz dana u dan i ne mogu te prestati ljubiti. I onda dolaziš nasmijan, katkada i zabrinut, ali nikada ne dolaziš k meni, s Vladom²⁶? Uvijek dolaziš, da li iz običaja, da li iz dužnosti, ili iz samilosti, ja ne znam? Nikada ne dolaziš k svojoj prijateljici, jer ti mene ne trebaš. Ti si jak – a ja sam slaba, dakle..

14. VII. 1919.

Sjedim ovdje i tražim izlaza. To više tako dalje neide-to je jedini osjećaj. A kako da se to sredi?! Kasno je već. Predamnom leži pismo napisano Gjorgju. I bori se u meni ljubav sa ponosom. I mučim se tako već dugo, dugo. Ja volim Tvoju dušu Gjorgje, a Tvoja duša je daleko, daleko. I hoću da Ti pišem oprostno pismo, a ne mogu; Kako mi je teško, teško. Pisat ću mu. Kada nema vremena. (58) Molit ću [prešarano], da mu odnese pismo.

Idem spavati!

[UPISI ZOFKE KVEDER I PRIJEPIS PISMA]

Prijepis pisma Karmeli...

To pismo bijaše napisano u jednoj francuskoj maloj teki; u koju si je Vladoša bilježila nekoja neobičnija francuska slova. – Poslala sam ga Karmeli. Pisano je možda koncem januara.

Liebe, Teuere Karmela!

Entschuldige, dass ich Dir auf einem so armseligen Papier schreibe; ich habe kein besseres, und doch möchte ich noch heute abends mit Dir plaudern. Du weisst ja, dass ich gewöhnlich abends aufgelegt werde Briefe zu schreiben. Ich habe Dir unlängst einen langen Brief geschrieben habe aber bis heute keine Nachricht von Dir erhalten. Hoffe aber, dass der Brief glücklich in Deine Hände angekommen ist.

²⁶ Vladimira vjerojatno misli na Vladimira Bornemissu (1886 – 1968): Cvijićevo vršnjaka, pripadnika Socijaldemokratske stranke i anarhista koji je sudjelovao u uređivanju brojnih socijalističkih listova poput *Nove Snage* i *Crvene zastave*. Pri stvaranju Komunističke partije 1920-e Bornemissa pristaje uz centrumašku liniju.

Wie Du weisst war Gjorgje und sein Freund Guta hier in Prag. Gjorgje reist schon morgen in der Früh nach Wien, Guta bleibt noch zwei Wochen hier, dann kehrt auch er heim. Und so wird eine schöne Epoche in meinem Leben zu Ende gehen. Ich habe die Photographien beider am Tisch neben mir liegen; werde sie einrahmen lassen als eine schöne und teure Erinnerung an die Zeit, die wir zusammen verlebten. Wirklich Karmela, es war so schön, wir konnten uns so gut verstehen und es muss nicht immer wahr sein, dass ein Drittes störend wirkt. Ich habe Guta sehr lieb, wie einen guten Freund, oder wie meinen (60) eigenen Bruder. Und ich muss immer gut zu ihm sein, denn er hat sehr viel gelitten und man muss immer fürchten, dass man ihn nicht verletzt oder unvorsichtiger Weise eine alte Wunde aufreist. Guta braucht sehr viel Milde, Wärme und Liebe.

[Draga, cijenjena Karmela!

Oprosti mi što ti pišem na tako lošem papiru; nemam bolji, ali bih željela još danas navečer s tobom čavrljati. Ti znaš da ja obično noću ustajem kako bih pisala pisma. Nedavno sam ti napisala jedno dugo pismo, ali od tebe odgovora do dana današnjega nisam primila. Ipak, nadam se da je pismo sretno stiglo u tvoje ruke.

Kao što znaš bili su Gjorgje i njegov prijatelj Guta ovdje u Pragu. Gjorgje je već sutradan rano ujutro otputovao u Beč, Guta ostaje još dva tjedna ovdje, a zatim se i on vraća kući. I tako će jednoj lijepoj epohi u mom životu doći kraj. Fotografije obojice leže na stolu pokraj mene; dat ću ih uokviriti kao lijepo i cijenjeno sjećanje na vrijeme koje smo zajedno proživjeli. Zaista Karmela, bilo je tako lijepo, tako smo se dobro razumjeli i ne mora uvijek biti istinito da Treći uvijek smeta. Gutu jako volim kao dobrog prijatelja ili kao vlastitog brata. I uvijek moram biti dobra prema njemu, s obzirom na to da je mnogo propatio, valja uvijek paziti da ga se ne povrijedi ili nehotice ne uzbudi staru ranu. Guta treba mnogo blagosti, topline i ljubavi].

- (Oh, Bože, mi svi to trebamo ! Oh Vladoška, druge si razumijela, mene nisi! Ali i ja sam razumijela druge a Tebe ne! Najbliži se mimoilaze. Mene to boli, mene to užasno boli. Ja sam još uvijek ljubomorna, Vladoša, još uvijek! Zašto si sve druge volila a mene ne a mene ne?! I kad si volila tako kratko, tako prolazno! Oh, oprosti! Ta Ti si, dobra moja, moja zlatna! Ta Ti si se vratila k meni. Pred smrt si se vratila k meni. Sasma i samo k meni. Draga moja, draga, draga!)

Morgen in der Früh reiste Gjorgje vort Und wenn ich daran denke (61) so kann ich leider kein schwächliches und sentimentales Gefühl in meinem Inneren wecken. Oh. glaube nicht, dass ich Gjorgje weniger liebte, im Gegenteil, unser Prager aufenthalt hat uns in sehr vielen Beziehungen einander näher gebracht, aber ich fühle mich gestärkt gegen diese Trennung. Bin fest überzeugt, dass wir zu einem längerem Beisammenem nicht taugen.

[*Gjorgje je otputovao rano ujutro. I kad razmišljam o tome, nažalost ne mogu u sebi probuditi osjećaje slabosti i sentimentalnosti. Oh. Nemoj misliti da sam Gjorgja voljela manje, već upravo suprotno, naše bivanje u Pragu nas je zbližio na mnogim razinama povezanosti, ali osjećam se osnaženom pred ovim rastankom. Čvrsto sam uvjerena da nismo sposobni za duži zajednički boravak.*]

(Vidiš, to je ono! I ja sam mog oca i moju majku volila, kad nisam bila uz njih kad sam bila uz njih, ja sam često strašno patila i mrzila ih. Osobito majku. Oca sam volila i nikad mi nije ništa skrivio. A majka i ja smo bile kao dva pola, koji se privlače ali još strašnije odbijaju. – I ona je došla pred smrt k meni, kao što si Ti došla).

Denn nur das Beste und das (62) schönste, was wir in unsern Seelen bergen, nur das geben wir in unsere Liebe. Und dieses Beste und Schönste, das müssen wir von draussen erwerben, es ausserhalb erleben um es unserer Liebe zu opfern. Und deshalb bin ich nicht traurig weil Gjorgje mich verlässt, wir haben jeder seine eigenen Wege zu wandeln, um uns dan im Schönen zu vereinen. Zu Ostern fahre ich nach Hause um Gjorgje zu besuchen; da wollen wir gemeinschaftlich den schönen Frühling genissen. Ach ich sehne mich schon so nach einem blauen Fruhlingshimmel, nach den frischen und linden Luftten, nach der lachenden Sonne und dem grünen Rasen, nach jener Frische und jenem meinen Leben in mir und in meiner Umgebung, ich möchte wie ein Kind mich ergütern an den bunten Faltern und laut aufjauchzen vor Freude und Glück. Und möchte alles Traurige vergessen und in breiten Zugen den Duft des Frühlings einatmen.

[*Jer samo najbolje i ono najljepše, što nosimo u našim dušama, samo to dajemo našoj ljubavi. I to najbolje i najljepše moramo steći izvana, iskusiti izvana da bismo to mogli žrtvovati svojoj ljubavi. I zbog toga nisam tužna što me Gjorgje napušta, svaki od nas ima svoj vlastiti put koji treba slijediti, kako bi se onda ujedinili u lijepome. Za Uskrs putujem kući kako bih posjetila Gjorgjea da bismo zajedno uživali u divnome proljeću. Ah, žudim za plavim proljetnim nebom, za svježim i blagim zrakom, za nasmiješenim [sjajnim] suncem i zelenom travom, za [tom] svježinom i životom u meni i mojoj okolini, želim se kao dijete radovati*

leptirima i glasno se smijati radosti i sreći. I želim zaboraviti svu tugu i duboko udahnuti proljetni zrak].

(Vladoša, od tebe ipak još nešto živi, ja znam, ja znam!)

Schön ist doch unser warmer Süden. Der Norden ist kalt und herb, aber in unserm Süden da wohnt die Wonne und die Freude am Leben. „Dahin, dahin, o mein Gebieter, lass uns ziehen.“²⁷

Es küsst Dich Deine

Vladoša

P.S. Adresse: bei Haskova Slezska 21, da ich bald aus dieser Wohnung (58, Tumlipova) ausziehe.

[Lijep je ipak naš topli Jug. Sjever je hladan i oštar, ali na našem Jugu stanuju sreća i radost življenja. „Tamo, tamo, o moj gospodaru, daj nam da idemo.“

Ljubi te tvoja

Vladoša

P.S. Adresa: kod Haskove,²⁸ Slezska 21, s obzirom na to da se ubrzo selim iz tog stana (58, Tumlipova)]

Dugo sam hranila to pismo kod sebe, jer sam se bojala, da se poštom ne izgubi. Sada ga šaljem Karmeli. Ona će Ti (64) sačuvati, dugo, dugo sačuvati u radnoj sobi. – Poći ću jedamput do Karmele i pročitati ću sva pisma koja si joj pisala. Ona mi je to obećala. Mnogo će boleti ta pisma, ja znam, ali ja ću ih ipak jedamput čitati. Sva. Sva.

Ne, ja Te ne dam, ja Te ne dam! Imam osjećaj, kao da me Te opet otimlju: Cvijić i Cesarec. Cesarec još više. Zar Te mi nisu dosta otimali. Dok si bila živa?

Ti si moja, moja, moja!

²⁷ Citat iz „Kennst du das Land, wo die Citronen blühen“ autora Johanna Wolfganga von Goethea: „Dahin! Dahin / Geht unser Weg; Gebieter, laß uns ziehn!“

²⁸ Zdenka Hásková (1878. – 1946.): prijateljica Zofke Kveder i spisateljica.

Vidiš, ja Milka volim. Imam osjećaj, da mi Te on daje. On Te je silno volio, više od Gjorgja. Ti to znaš, sada to znaš; zna on sve šta je od Tebe primio daje i meni od velike samilosti, jer vidi kroz vanjsku koru mog ja u moju dušu. I Karmela isto. – Milko i Karmela su (65) od istog plamena, kao što ja, zato je kazna mog srca za njih kao staklo, kroz koje vide i u dubinu. Gjorgje i Cesarec imadu nešto i od tvog oca a mene i mrvica tog, što je od Tvog oca, strahovito brine. Čak i ono, što je dobro. – Oprosti, oprosti! Ja, ja sam Ti dala oca, ja sam kriva.

Volim kad dodje Gjorgje i sedi suprot mene. Tako mi je kao, da si i Ti med nama i slušaš. Jedino o politici ne volim, da š njime razgovaram. Onda vidim, da ne voli ljude, da nema samilosti š njima. Vidiš, i Ti si lako osudjivala ljude ali kad im se zaviri u dušu, svi su patili.

(To je napisano onog dana, kad sam srela Gjorgja te mi je rekao, da mu dam tvoj dnevnik na čitanje. Kao vihor je projurilo nešto vrućeg i žestokog kroz moju dušu. – Ja ne dam Vladoče! Ne dam Vama a još mnogo manje Cesarcu! Molila sam ga da dodje, da mi nešto o njoj priča, nešto od nje da, a on nije došao! „, to bi bila vikala. kada je tuga prošla. Danas ću telefonirati Gjorgju, da si dodje po tvoj dnevnik. Neka ga čita ove dane.

Ta Ti si moja, Vladoša! Zar nisi zaboravila na sve u onim zadnjim danima pred smrt i došla sasma k meni i samo k meni? Pala je pregrada koja nas je delila. Za uvijek pala. – U ovim je danima izgorio u meni zadnji preostatak ljubomora, od kog sam toliko patila dok si živjela i od kojeg su korjeni ostali još i poslije Tvoje smrti, - Sada sam sve isčupala.

Kad dodje Gjorgje, dat ću mu fotografiju od Tebe za Gutu.²⁹ – Jel Ti pravo? – Pisala sam Maši a sada se tako često dešava da pišem „draga Vladoša“, mjesto draga Maša“.

Vani je divna, zlatna, brončana jesen. Poći ću u šumu i misliti na Te. Ti ćeš tiho i nečujno ići uz mene ali ja ću te ipak osjećati intenzivno i prekrasno.

27. IX. 1920 (67)

²⁹ Nadimak Augusta Cesarca.

DRUGI DIO

UVOD

U osobnom fondu književnika i revolucionara Augusta Cesarca koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i koji broji 50 kutija, sačuvan je dnevnik Vladimire Jelovšek (1901 – 1920). Točnije, u inventaru samoga fonda rukom je naznačen podatak da je ovaj dnevnik Arhivu darovala Sunčana Škrinjarić. Osim što je riječ o istaknutoj hrvatskoj književnici, Sunčana Škrinjarić bila je i nećakinja Vladimire Jelovšek, odnosno kći najmlađe Vladimire sestre Miroslave (tu je još bila i srednja sestra Maša) te ujedno unuka važnih figura na ondašnjoj političkoj i društvenoj sceni – spisateljice Zofke Kveder i oftalmologa Vladimira Jelovšeka. Svi ovi podaci izneseni su u kratkom eseju koji je Sunčana Škrinjarić napisala za Vjesnik Matice hrvatske na Vladimirin rođendan 2004. godine i predstavljaju glavni izvor informacija o protagonistici iz ovoga rada.³⁰

Međutim, cilj ovoga rada nije utvrditi dijakronijsko i činjenično sjećanje na Vladimiru Jelovšek, već pokazati kako njezin dnevnik, koji je s određenim prekidima vođen od 1915. do 1919. godine, konstruira ženski identitet unutar različitih konteksta. U tom smislu, upotrebom riječi „konstrukcija“, cilj je također pokazati nesvodivost ženskoga identiteta na imanentni esencijalizam iz čega direktno proizlazi istraživačko pitanje ovoga rada: kako se ženski identitet konstruira u okviru (dis)funkcionalne obitelji, (ne)konvencionalne (tjelesne) privlačnosti, društvenih normi i nestabilnog političkog okruženja. Upravo je potonja kategorija iznimno važna kada je u pitanju relevantnost ovoga dnevnika jer ona, osim teoretizacije o političkim sustavima ili idejama poput nacionalizma ili socijalizma, pokazuje i važnost specifičnog konteksta početka 20. stoljeća, uvodeći dijakronijski aspekt konstrukcije ženskog identiteta u posve novu kategoriju povijesnosti. Zbog toga je identitet promatran kroz povećalo feminizma, odnosno ženskih i djevojačkih studija, ujedno prepušten specifičnosti povijesnog trenutka u kojemu se ocrtavaju i određene posebnosti u životu Vladimire Jelovšek.

Međutim, baš kao što povijesni trenutak može oblikovati i prilagoditi određene, naknadno postavljene, teorijske postavke, tako i one povratno mogu (re)konstruirati određeni trenutak i učiniti ga dijelom posve nove paradigme. Zbog toga pri odabiru metodologije valja imati na umu nekoliko različitih aspekata koji se odražavaju i na strukturu samoga rada. Prije svega potrebno je postaviti teorijski okvir i na temelju feminističke teorije odrediti što definira ženski identitet. Zatim je potrebno predstaviti problem dnevnika kao ispovjednog žanra te na temelju ženske povijesti utvrditi kategorije dnevnika Vladimire Jelovšek i objasniti njihovu (a)tipičnost. Na kraju, kombinirajući pojedinačne teorijske premise, potrebno je, oslanjajući se

³⁰ Škrinjarić, „Zapisi o baki koja sja: Zofka Kveder (1878–1926)“, 19. veljače 2004.

na utvrđene (a)tipične kategorije, analizirati i način na koji se u dnevničkom žanru konstruira ženski identitet te koja je njegova uloga u narativnom oblikovanju svakodnevice i posredovanju između tekstualnog i izvantekstualnoga svijeta.

Imajući na umu razgranatost predmeta istraživanja te stoga potrebu za objedinjujućom metodologijom u vidu feminističke teorije i, posljedično, boljom preglednošću rada, relevantna literatura o pojmu ženskog identiteta obuhvaćat će radove autorica poput Judith Butler, Toril Moi i Catherine Driscoll, dok će specifični problemi dnevničkog zapisa biti razmatrani uz pomoć radova Marije Ott Franolić, Helene Sablić Tomić, Lynn Z. Bloom i Philippea Lejeunea. Aspekt ženske povijesti bazirat će se na iscrpnim radovima Ide Ograjšek Gorenjak i Iskre Iveljić, dok će kategorija reprezentacije ženskoga života u narativu biti utemeljena na radovima različitih autora koji se, između ostalog, bave i povijesnim aspektom (ženskoga) pisanja (Liz Stanley, Judith Kegan Gardiner itd). No, treba napomenuti da granica između ovih autora i područja koje obrađuju nije uvijek strogo utvrđena i da je u određenim aspektima analize moguće njihovo preklapanje i nadopunjavanje, što samo podupire tezu o važnosti komunikacije među različitim disciplinama koje okružuju znanost o književnosti, ali i njihovu uzajamnu metodološku širinu.

Upravo je potonji segment naznake (inter)disciplinarnosti jedan od doprinosa ovoga rada sustavnijem proučavanju (sadržaja) žanrova na „rubu“ književnosti koji graniče s povijesnim izvorima te njihovom problematiziranju u širem kulturnom i društvenom kontekstu. Uz to, čitajući tekst dnevnika Vladimire Jelovšek kroz prizmu feminističke teorije i ženske povijesti, ovim radom istovremeno se žele pokazati određeni segmenti konstrukcije ženskog identiteta koji čitateljima dnevnika možda izmiču, a važni su za njegovo proučavanje. Konačno, doprinos je ovoga rada u pokazivanju teškoća i nedostataka u pristupu ženskim dnevnicima, baš kao i u pokušaju njihova prevladavanja.

ŠTO JE DNEVNIK VLADIMIRI JELOVŠEK?

Prema osnovnoj definiciji dnevnika koju je na temelju proučavanja radova različitih teoretičara ponudila Helena Sablić Tomić, riječ je o žanru koji se uvelike oslanja na autobiografiju, crpeći svoj sadržaj iz okoline s kojom je dnevnički subjekt u neprestanoj, zapravo dnevnoj komunikaciji. Sablić Tomić ovome zaključku dodaje i kategorije potvrđenog autorstva, narativnosti, dokumentarnosti i *literarnosti* te snažne samoidentifikacije i intimnog samoformiranja kojima se prepušta dnevnički subjekt u trenutku pisanja dnevnika.³¹ Istovremeno, Philippe Lejeune uz svoj *autobiografski sporazum* i naslovno, ukoričeno „priznanje“ da je ime autora (primarno pisac koji pretpostavlja i piše za čitatelja) jednako imenu lika i pripovjedača napominje da dnevniku nedostaje „(...) retrospektivna perspektiva pripovjednog teksta“, ističući različitost između dnevnika i autobiografije, uz važnost dnevnoga unosa informacija, odnosno, dnevničku aktualnost.³² Takva je definicija dnevnika ponešto različita od one koju nudi *Routledge International Encyclopedia of Women*, a koja je fokusirana na sam čin (ženskoga pisanja) i one okolnosti koje taj čin definiraju (npr. autokorekcija sadržaja s obzirom na očekivanja vanjskih subjekata), a ne toliko na samoga autora. Štoviše, s obzirom na to da je naglasak *a priori* stavljen na autoricu, a ne na autora, dnevnik je ovdje, uz sve već ranije spomenute aspekte, definiran i kroz rodnu perspektivu pa se pomoću specifične privatno-javne tipologije (*samopoboljšanje i religija, izolacija, samoća i skrivanje, putopisni dnevnic*i, kategorija *godina* itd.) u koju se smješta ženski dnevnik opovrgava nekadašnje mišljenje (tzv. „dvostruki standardi“) prema kojemu su se dnevnic koji su pisali istaknuti muškarci smatrali „objektivnijima“ i relevantnijima od onih ispovjednih i prenaplašenih koje su pisale žene.³³ Iako je definicija zaista mnogo, aspekt privatnog pisanja zajednički je nazivnik gotovo svakome dnevniku, dok je javna prezentacija najčešće povezana s foucaultovskom definicijom autora i funkcijom za koju je dnevnik namijenjen. Zbog toga je važno ispitati koliko je privatnoga, a koliko javnoga u dnevniku Vladimire Jelovšek i je li moguće postaviti definiciju njezina dnevnika *Povijest jedne ljubavi*.

a) PRIVATNO I JAVNO

Kada je u pitanju definicija dnevnika Vladimire Jelovšek, nije moguće primijeniti isključivo jednu vrstu tipologije koja bi njezin dnevnik, uzimajući u obzir, kako to uopćeno čini Sablić Tomić u svom postavljanju prijedloga tipologije, događanja koja utječu na

³¹ Sablić Tomić, „Tema: dnevnik: nacrt za tipologiju žanra“, 196 – 201.

³² Lejeune, „Autobiografski sporazum“, 202 – 203, 211 – 215.

³³ Routledge International Encyclopedia of Women, s. v. „Diaries and Journals“.

oblikovanje vrste dnevničkog sadržaja, definirala kao *privatni* jer je autoričin osobni dokument, odnosno „(...) privatnost subjekta dnevničkog diskursa (...)“³⁴ prekinulo naknadno upisivanje njezine majke, Zofke Kveder, nakon kćerine smrti uzrokovane komplikacijama uslijed oboljenja od španjolske gripe.³⁵ No, taj je naknadni upis ipak nastojao slijediti matricu privatnosti koju je Vladimira u dnevniku uspostavila za života, nadopunjujući njezino pisanje prepisivanjem kćerina pisma Karmeli vlastitim komentarima na epistolarni umetak, odnosno na njegovu *implicitnu autoricu*, i naknadnim osvrtom na vlastiti odnos prema kćeri kojim je želi održati živom: „Ta Ti si moja, Vladoša! Zar nisi zaboravila na sve u onim zadnjim danima pred smrt i došla sasma k meni i samo k meni? Pala je pregrada koja nas je delila (...) Vladoša, od tebe ipak još nešto živi, ja znam, ja znam!“³⁶ Upravo zbog takve kompleksne strukture koja uvelike narušava koncept privatnosti o kojoj govori i Marija Ott Franolić, opisujući dnevnik Divne Zečević kao „nadomjestak“ nezadovoljavajućem životu, postavlja se pitanje o „ugroženoj“ privatnosti i podrijetlu javnoga u tekstu.³⁷

Vratimo li se na trenutak tipologiji *Routledge International Encyclopedia of Women* i kategoriji *izolacija, samoća i skrivanje* koja u dnevniku traži smirenje uslijed neke teške bolesti ili nesreće zbog koje je subjekt prepušten samome sebi ili primoran skrivati dnevnik (poput Anne Frank) zbog progona uzrokovanih političko-pravnim situacijama,³⁸ dnevnik Vladimire Jelovšek odgovarao bi tek djelomično, u aspektu „progona“, ali onog roditeljskog: „(...) a užasno se bojim, da će svaki čas otvoriti vrata, oni će banuti u moju sobu i oteti mi dnevnik. A ja još neću da dadem svoju unutrašnjost, svoje, ideje, svoju ljubav ljudima, koji Došli su...“³⁹ Iako svaki dnevnik, slaže se većina teoretičara, podrazumijeva čitatelja i mogućnost čitanja, kada je u pitanju kategorija *samopoboljšanje i religija*, ovaj dnevnik ne podliježe u potpunosti imperativu „psihoterapijske“, privatne reakcije u dnevniku („razgovor sa sobom“) na javna zbivanja i javno preuzete uloge u smislu autorefleksivnog prostora skrivenog od znatiželjnih pogleda u kojemu se događa autentična kreacija subjekta, zbog toga što dnevnik Vladimire Jelovšek ne poznaje strogu granicu između privatnog i javnog.⁴⁰ Osim roditelja, znanje o dnevničkoj aktivnosti Vladimire Jelovšek, priznat će implicitnom čitatelju

³⁴ Sablić Tomić, „Tema: dnevnik: nacrt za tipologiju žanra“, 203.

³⁵ Tucovič, „Zagreb, Ljubljana, Praga: Korespondencija Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek“, 94.

³⁶ HDA OFAC, kut. 28, RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladiše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 67.

³⁷ Ott Franolić, Dnevnik ustremljen nedostižnom: svakodnevnica u ženskim zapisima, 20.

³⁸ Routledge International Encyclopedia of Women, s. v. „Diaries and Journals“.

³⁹ HDA OFAC, kut. 28, RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladiše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 27.

⁴⁰ Routledge International Encyclopedia of Women, s. v. „Diaries and Journals“, 375-378

njezina majka, imao je i revolucionar, njezina ljubav, Gjorgje Cvijić: „To je napisano onog dana, kad sam sreća Gjorgja te mi je rekao, da mu dam tvoj dnevnik na čitanje. (...) Danas ću telefonirati Gjorgju, da si dodje po tvoj dnevnik. Neka ga čita ove dane“.⁴¹ Upravo zahvaljujući ranije spomenutoj mogućnosti „vanjskoga“ čitanja dnevnika, Adrienne Shiffman zaključuje da se zbog takvog „pritiska“ potencijalnoga čitatelja pomno vodi računa o načinu oblikovanja sadržaja, što „(...) dovodi u pitanje cjelokupni status dnevnika kao privatnog literarnog konstrukta“.⁴² Baš kao što to Shiffman čini na primjeru fiktivnog viktorijanskog dnevnika Ellen Ash u djelu *Zaposjedanje* autorice A. S. Byatt, dnevnik Vladimire Jelovšek, s obzirom na to da njegov raznolik sadržaj zapravo ovisi o međusobnom prožimanju privatnog i javnog, najpreciznije je definirati podjelom na *javni privatni (public private diary)* i na *uistinu privatni dnevnik (truly private diary)* koju je ponudila Lynn Z. Bloom.⁴³ Ta se podjela odmiče od klasične tipologije orijentirane na klasifikaciju (dominantnih) tema sadržaja (najčešće se preklapa i samo produbljuje jaz između privatnog i javnog te se, primijetiti će Bloom, ženske dnevnike neopravdano svrstava najčešće u kategoriju privatnog) i nudi prostor za različite načine oblikovanja sadržaja u odnosu na proces čitanja i na ulogu čitatelja (publike) pa stoga „privatni dnevnik“ uvijek može skliznuti u „javni dokument“.⁴⁴

Prema klasifikaciji koju nudi Bloom, dnevnik Vladimire Jelovšek pripadao bi kategoriji *uistinu privatnog dnevnika* jer ga bez dodatnih kontekstualnih i dokumentarističkih informacija ne bi mogao dekodirati „(...) ni jedan čitatelj, osim neposredne subjektive okoline ili kućanstva“. Osim toga, ovdje se ne radi o umjetničkome djelu *per se*, već o arhivskom izvoru s relativno sažetim, iako neredovitim te (auto)biografskim podacima siromašnim dnevnim unosima koji smisao dobivaju jedino u pretpostavljenom čitatelju kao objedinjujućoj figuri koja sažima sve ono što pisac dnevnika, ne vodeći računa o konstrukciji profilirane autorske figure, nije sažeo – od teme dnevnika pa sve do različitih protagonista i predmeta pisanja.⁴⁵ Međutim, unatoč tome što se ne radi o djelu koje podrazumijeva širu i različitu publiku, pomno smišljeno postavljanje nadređenog subjekta u središte analize, elaboriranje pojmova te brojni mehanizmi narativnog oblikovanja sadržaja, što su pak karakteristike *javnog privatnog dnevnika*, u dnevniku Vladimire Jelovšek postoji mogućnost svjesnog

⁴¹ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 67.

⁴² Shiffman, „Burn What They Should Not See“: The Private Journal as Public Text in A. S. Byatt's *Possession*“, 96.

⁴³ Ibid 94 – 95.

⁴⁴ Bloom, „I Write for Myself and Strangers“: Private Diaries as Public Documents“, 24 – 25.

⁴⁵ Ibid 25 – 27.

ugrožavanja privatnosti.⁴⁶ Ona se u dnevniku *Povijest jedne ljubavi* može manifestirati na dva načina: sadržaj je konstruiran tako da subjekt upisuje projekcije koje od njega očekuje neposredna okolina ili je sadržaj konstruiran na način da u konvencijama privatnog ispovjednog medija vanjski čitatelj pronađe specifičan, istinit odraz subjekta koji u uobičajenom jezičnom ophođenju nije moguće iskusiti. Dakle, u oba slučaja postoji namjera manipulacije sadržajem i auto-cenzurom uslijed ekstrinzične motivacije, što samo potvrđuje Shiffmaninu tvrdnju da dnevnik, makar oslonjen na autobiografiju, često sadrži fikcionalnu notu, ujedno ističući da izvantekstualno „Ja“, kako je to postavio Émile Benveniste podijelivši subjekt, nikada nije identično onome tekstualnome „Ja“.⁴⁷ Potonji je aspekt najbolje vidljiv u Vladimirinom vraćanju dnevniku i naknadnim unosima u kojima pokazuje svu različitost i snagu literarne fikcije koju nosi dnevnik kao svjedok promjene koju subjekt pokušava integrirati u tekst: „[unos 23. VIII. 1915, op. a.] Bog zna kakva ću ja biti kao zaručnica? (9. II. 1919. Vidjelo se ovu godinu!! Moram pitati Gjorgje kakva sam!!)“⁴⁸

Stoga možemo zaključiti da je dnevnik Vladimire Jelovšek *uistinu privatni dokument* u kojemu saznajemo o njezinim unutarnjim stanjima i ponešto o životu, ali koji bez popratnih dokumenata poput korespondencije između njezine majke i nje te njezinih pisama upućenih Gjorgju Cvijiću⁴⁹ ne možemo u potpunosti razumjeti. Uz to, dnevnik ne možemo razumjeti bez samoga dnevnika i naknadnih unosa Zofke Kveder, ali ni bez šireg znanja o kulturi u međuratnome razdoblju i Prvom svjetskom ratu jer Vladimira donosi priče s bojišnice i opisuje vlastitu i tuđu svakodnevicu. Ako uzmemo u obzir autora, možemo zaključiti da Vladimira ne vodi računa o oblikovanju svog autorskog *habitusa*, već manipulira sadržajem osluškujući očekivanja svoje najbliže okoline koja ima uvid u njezino pisanje dnevnika, ali i osluškujući vlastita očekivanja sebe kao čitateljice koja tekst svog dnevnika povremeno posjećuje u fikcionalnom smirenju koje nudi samo književnost.

⁴⁶ Ibid 28 – 33.

⁴⁷ Shiffman, „"Burn What They Should Not See": The Private Journal as Public Text in A. S. Byatt's *Possession*“, 95, 103.

⁴⁸ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 13.

⁴⁹ Pisma se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu (HDA OFAC, kut 4., RO-AC-4-IIG/514 – 558), ali ih zbog opsežnosti rada nije moguće sva obraditi. Međutim, za ovaj rad je relevantno da iz njih ugrubo saznajemo informacije o građanskoj obitelji u kojoj Vladimira odrasta, ali i informaciju o (nedostatnoj) količini novca koju prima od oca u Pragu (većom ju je svotom, kao i ostalu svoju djecu, nagradio za svoj imendan koji mu nije ni čestitala). Naime, saznajemo da je Vladimira imala sluškinje, da je konzumirala cigarete, da je dane provodila u šetnji (često u Maksimiru) i na kupalištu na rijeci Krapinčici za vrijeme ljeta kada je boravila u Krapini.

b) SPISATELJICA I ČITATELJICA EKSKLUZIVNOGA ŽANRA

„Kako dugo već nisam ništa pisala u dnevnik. I sada kad sam pročitala ovih nekoliko redaka mi je bilo tako ugodno, kao nekakav pozdrav iz mladih dana“, napisala je Vladimira nakon sedam mjeseci pauze od pisanja i dodala: „Zašto sam zapravo počela opet pisati? Bila sam tako potištena, tako nesretna, a kad sam pročitala ono nekoliko redaka bilo mi je tako voljko u duši tako toplo, ja i sama neznam zašto“. ⁵⁰ Ott Franolić naglašava da nije nužno da se pisanje dnevnika, unatoč nazivu ovoga žanra i ustaljenoj praksi, odvija na svakodnevnoj razini po principu jedan unos na jedan dan, već da su vrijeme i sadržaj u dnevniku organizirani prema potrebama osobe koja zapisuje. To znači da je evociranje događaja i njihova narativna organizacija prepuštena isključivo subjektu neovisno o stvarnom protoku vremena u kojem su se događaji zbili ili pak o njihovoj količini. ⁵¹ Zapravo, takva bi se vremenska diskrepancija mogla obuhvatiti pojmom „kontakt zone“ koja se formira pri susretu prošlosti i sadašnjosti. Iako govori o autobiografiji, Liz Stanley govori i o važnom pojmu samo-reprezentacije u prošlosti, što je iznimno važno za dnevnički oblik. Oslanjajući se na rad Mary Louise Pratt, Stanley zaključuje da se u „kontakt zoni“ susreću sadašnja pozicija (na primjer istraživača ili tadašnjih aktera) i prošlost onoga što se proučava, a što se i samo ponaša kao *palimpsest* koji upija različita znanja i prenosi ih ostalim sudionicima. Prema tome ženski je dnevnik Vladimire Jelovšek također dio dvojake „kontakt zone“ u kojoj se istovremeno susreće spisateljica definirana protokom vremena (npr. Vladimira iz 1915. i Vladimira iz 1917.), njezine tadašnje prijateljice (npr. Karmela i Zora) ili stariji autoriteti (otac, majka, očeva druga supruga Anka), ali i njezini naknadni istraživači koji iz sadašnje perspektive, uvjetovane ograničenim ideološkim aparatima, posreduju u (re)konstrukciji prošlosti. ⁵² Atemporalna mreža ljudi, poznanstava i znanja koju donosi dnevnik Vladimire Jelovšek tako nije samo puki suhoparni podatak, već „kontakt zona“ u kojoj ženski dnevnik postaje itekako relevantan čimbenik u promatranju ukupne društvene povijesti i osnova za historiografsku interpretaciju. Tim više ako se spisateljica dnevnika u njegovu analizu uključi i kao čitateljica te u tom spoju dvije različite vremenske dimenzije i uloge, koje objedinjuje proces pisanja, nastane spomenuti „psihoterapijski“ učinak privatnog identitetnoga smirenja

⁵⁰ Ibid 17 – 18.

⁵¹ Ott Franolić, *Dnevnik ustremljen nedostižnom: svakodnevnica u ženskim zapisima*, 29 – 30.

⁵² Stanley, „Is There Life in the Contact Zone? Auto/biographical Practices and the Field of Representation in Writing Past Lives“, 14 – 16.

koji iznova prekida stalna sjena prodora javnoga: „Obećala sam Gjorgju da ću mu dati moj dnevnik. Ne, neću ga dati. Pročitala sam što sam dosad napisala! Kako je to sve djetinjasto“.⁵³

Spomenuta inferiornost ženskoga dnevnika, komentirat će Ott Franolić, rezultat je društvenog položaja žena i njihove zaokupljenosti kućanskim poslovima i vođenjem domaćinstva, što im nije ostavljalo mogućnost za autorsku profesiju pa su slobodno vrijeme kratile pisanjem i čitanjem dnevnika. Međutim, pretpostavka da se zbog toga radi o isključivo ženskome žanru pogrešna je pa pozornost zapravo valja usmjeriti na manjak ženskih dnevnika zbog njihove destrukcije (npr. književnik Ted Hughes koji je uništio dnevnik svoje supruge Sylvije Plath).⁵⁴ Baš zato što su, kao što je navedeno, zbog usklađivanja obaveza i organizacije vremena ženama bili praktičniji medij, ali i zato što ih nije sačuvano mnogo te su stoga ekskluzivniji, ženski dnevnik, zahvaljujući svojem nedominantnom povijesnom položaju, dolaze u centar istraživanja kao oblik ženskoga pisanja koje još od 17. stoljeća i prikaza religijskih iskustava (*conversion narrative*) žena, koje nije bilo samo svetački pobožno, nego je predstavljalo i protestni glas u „nadziranome“ svijetu iskazivanja, pokazuje tendencije drugačijeg odnosa prema sadržaju. Bilo da je u pitanju bila želja autorstvom koje nije moglo biti javno realizirano ili pak želja za narativnim narušavanjem tradicionalnog poretka, na ženski dnevnik nije više moguće primijeniti kategorije koje vrijede za muške stvaratelje dnevnika. Potonji je segment svoj vrhunac dosegnuo u razdoblju poststrukturalizma (Derrida) kada je autobiografska kategorija subjekta umnožena, a ženski je subjekt postao razlomljen da bi, između ostalog, izbjegao jednaku sudbinu ustoličenja nedjeljivog i cjelovitog subjekta kakav je odgovarao subjektima dnevnika koje su pisali muškarci.⁵⁵ S obzirom na to da se, dakle, ne radi ni o kakvome spolnom determinizmu ili striktnoj podjeli, već o kulturnim i društvenim uvjetima proizvodnje dnevničkog subjekta, postavlja se pitanje kakav to ženski identitet na primjeru dnevnika Vladimire Jelovšek zapravo analiziramo i koje kategorije, odmičući se od analitičkih kategorija koje su vrijedile za muškarce, na njega možemo primijeniti.

⁵³ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 50.

⁵⁴ Ott Franolić, *Dnevnik ustremljen nedostižnom: svakodnevnica u ženskim zapisima*, 61 – 64.

⁵⁵ Anderson, *Autobiography*, 33 – 34, 89 – 90.

ŽENSKI IDENTITET

Konstrukcija ženskog identiteta Vladimire Jelovšek u dnevniku *Povijest jedne ljubavi* nije jednosmjernan proces. Naime, da bi se bilo kakav subjekt mogao konstruirati na partikularnom tekstualnom primjeru potrebno je odrediti mjerila po kojima se definira (ženski) identitet, s obzirom na to da se ne radi o jedinstvenom terminu, ali i s obzirom na to da sam tekst, koji prožima cjelokupnu povijest i naracijom oblikuje čak i misao, postavlja vlastite granice unutar kojih se odvija analiza. Riječima Marije Ott Franolić, „Ljudski se život – nezamisliv u svijetu bez jezika – sastoji od događaja koji iziskuju naraciju i koji se zbog toga mogu smatrati epizodama koje će se tek posložiti u smislenu priču“.⁵⁶

a) IZAZOVI „ŽENSKJE GLUPOSTI“

Vladimira Jelovšek u svom dnevniku često koristi pridjev „žensko“ koje je nužno povezano s njezinim tijelom i umom, ali i s ponekim društvenim konvencijama: „Jer ja prezirem u sebi žensko, a u muškarcu muško“, „Jer on imade toliko prijatelja koji me duševno kud i kamo nadmašuju, pa zašto onda ide samnom. Moguće zato i što sam žena? Ali ja imadem tako malo ženskoga u sebi!“⁵⁷ Isto tako, Vladimira problem „ženskog“ uočava i u svojoj okolini: „Zora meni nije simpatična; jedno previše banalno biće, i imade takodjer nešto previše ženskog na sebi, što se meni ne sviđja. Nema ništa jake energije, ili kakvo drugo interesantno svojstvo“.⁵⁸ Pozivajući se na tumačenje roda i spola Judith Butler, možemo zaključiti da je Vladimira uočila neodrživost determinirajućeg spola i *nevolju s rodom*, odnosno onoga što Butler opisuje sljedećim navodom: „Spol koji više nije vjerodostojan kao unutarnja „istina“ dispozicija i identiteta, pokazat će se kao performativno označivanje (i stoga ne „biti“), koje, oslobođeno svoje naturalizirane unutarnjosti i površine, može prouzročiti parodijsko bujanje i subverzivnu igru rodnih značenja“.⁵⁹ Istovremeno, identitet Vladimire Jelovšek određen je i različitim ulogama koje podupiru rodne stereotipe poput, recimo, uzorne kćeri te ona osim uočene, za nju atipične, konstrukcije binarne rodne opreke maskulino i feminino, paradoksalno, postaje svjesna i svoje dnevničke (ženske) inferiornosti koju zbog svoje rodne pozicije prihvaća: „Ah Cvijiću, da ti znadeš što ja sve u svoj dnevnik

⁵⁶ Ott Franolić, *Dnevnik ustremljen nedostižnom: svakodnevnica u ženskim zapisima*, 88.

⁵⁷ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 33 – 34.

⁵⁸ Ibid 16.

⁵⁹ Butler, *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*, 46.

pišem, ti bi se grohotom nasmijao ženskoj gluposti!!!⁶⁰ Međutim, izazovi u njezinoj okolini koje je donio Prvi svjetski rat i poratno razdoblje dolaze u izravno nadmetanje s tradicionalnim očekivanjima, što samo pojačava raspon kreiranja ženskoga identiteta. No, Ograjšek Gorenjak ističe da, posebno u zapadnoj Europi, to nadmetanje ne znači nužno preustroj ustaljenih normi te naglašava da Veliki rat, uz različite izazove, ipak nije donio napuštanje dobro poznatih i naučenih stereotipnih okvira, već je promjena nastupila nakon što je društvo odagnalo nesigurnost i prihvatilo jedinstven spoj starog i novog. Tako su, na primjer, sufražetkinje u okviru novih nacionalnih okvira tražile rješenje za dotadašnje aktualne probleme poput prihvaćanja tradicionalne majčinske uloge u novim okvirima te su organizirano djelovale na konsenzualnom uvođenju različitih novina, ujedno postavljajući žensko pitanje u fokus državne politike.⁶¹ Po tom je modelu slojevitih društvenih promjena, koje su djelomično zahvatile i protagonisticu dnevnika, Vladimira zapravo bila rastrgana između očekivanja majke i oca kao personifikacije kulturnog loma u obliku rastave braka ili njihove aktivne društvene i političke uloge (važnost obrazovanja) te onoga što se od starih običaja ukorijenilo pa stoga i zadržalo sve do kraja prijeloma koji je činio Prvi svjetski rat (važnost da Vladimira stupi u brak s primjerenim partnerom te i sama ostvari majčinsku ulogu).

Osim toga, njezin je identitet utvrđen različitim kontekstima, ali i njezinom životnom dobi. Naime, Vladimira Jelovšek umrla je u dobi od svega 19 godina, što znači da je njezin dnevnik ispunjen upisima adolescentice. Taj period života, obilježen intenzivnim napetostima između osobnih stremljenja (npr. pobuđene seksualnosti ili pak zanimanja za politički angažman) i društvenih očekivanja (etički principi i suzdržavanje od tjelesnog), oblikovan je krajem 19. stoljeća i odnosio se na vremenski period od 14. do 18. godine života neovisno o pravnom položaju koji je i dalje onemogućavao biračko pravo kao dokaz punoljetnosti (za muškarce do 24. godine). Zbog toga je adolescencija često bila nastavljena i nakon spomenutog razdoblja te se razlikovala po staležima, držeći, na primjer, mladiće i djevojke građanske elite pod povećalom njihove bliže obitelji i unutar obrazovnog sustava.⁶² Catherine Driscoll pak smatra da je problem djevojaštva nešto složeniji od samog (ne)poštivanja pravila ponašanja za djevojke jer ovisi o širim događajima kao što su ulazak u industrijski način proizvodnje svojstven kapitalizmu ili pak religijsko-filozofska usredotočenost na individu koji svoje korijene vuku još od vremena prosvjetiteljstva. Uz to, Driscoll naglašava i važnost

⁶⁰ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 35.

⁶¹ Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, 53 – 54.

⁶² Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 318 – 321.

pravnih obrazaca koji su u punopravne članove većinskog stanovništva („legalne većine“) uvodili uglavnom samo muškarce, što je djevojke odvajalo od punopravnog sudjelovanja u oblikovanju zajednice i formiranja dijela vlastita subjekta u obliku pravnog, društvenog ili privatnog sazrijevanja. Zbog toga se ženska (feminina) adolescencija u smislu psihološkog razvoja (za razliku od puberteta koji podrazumijeva također važan fizički razvoj) vezuje uz kasni modernitet i obuhvaća varijabilni raspon godina koji se proteže sve do 21., odnosno 25. godine, a pod njezinim se pojmom podrazumijeva pokušaj izgradnje subjekta u segmentu „(...) individualnosti, djelovanja i odrasle (genitalne) seksualnosti (...)“.⁶³

b) PRVENSTVO I FLUIDNOST RODA I IDENTITETA

Upravo je u takvim okolnostima izrastao njezin ženski identitet o kojemu govori i Judith Kegan Gardiner kada, pozivajući se na psihoanalitičko tumačenje koje nudi Nancy Chodorow, naglašava da se konstrukcija takvog, ženskog, identiteta odvija u snažnoj povezanosti kćeri s majkom jer se uspostavlja uzorak odnosa koji se želi prenijeti i na buduća pokoljenja jednom kada kći zasnuje svoju obitelj i koji je drugačiji od neovisne maskuline pozicije koju razvija sin u trenutku žuđenog identitetnog odvajanja od majke. Sam pojam identiteta Kegan Gardiner pokušava objasniti kritizirajući pristup Normana Hollanda, Heinza Lichtensteina i Erika Eriksona koji su identitet doživljavali kao jedinstvenu i nedjeljivu cjelinu, ne uzimajući u obzir pojam i distinktivnu funkciju roda pri njegovu formiranju. Ženski (rodni) identitet, tumači Kegan Gardiner, predstavlja „proces“ koji nije ni kompaktan ni nedjeljiv, pa čak ni predvidljiv u određenim segmentima, ali je zbog toga mnogo stabilniji i određeniji kada su u pitanju društvene uloge, što ostavlja velik trag i u ženskome pisanju koje ne podliježe kanonu, narativno je neujednačeno i vrlo modernistički utjecajno i fluidno, a to onda na poseban, od muškaraca sasvim drugačiji način, prepoznaju i njihove čitateljice.⁶⁴ Iako u svoj rad želi uključiti specifično feminino rodno iskustvo, identitet o kojemu Gardiner govori još uvijek prethodi rodu, što znači da u njemu postoji trag prvenstva i ontološke esencije koji se u suvremenom čitanju djela najčešće izbjegava zbog toga što rod pojedinca nastaje usporedno s identitetom te zapravo postaje uvjet njegova oblikovanja unutar prepoznatljive kulturne sredine koja mu daje legitimitet i uvodi ga pod svoje okrilje. Upravo zbog toga što je dio društvene zajednice, rod označava proizvodnju te je u tom smislu očita njegova performativnost: „(...) rod je uvijek činjenje, iako ne činjenje subjekta za koje bi se moglo

⁶³ Driscoll, *Girls: feminine adolescence in popular culture & society*, 48 – 52.

⁶⁴ Kegan Gardiner, „On Female Identity and Writing by Women“, 347 – 361.

reći da postoji prije čina“.⁶⁵ Isprepletana struktura međusobne proizvodnje roda i identiteta, ali i njihove kulturne uvjetovanosti kao osnove društvene „inicijacije“ pojedinca o kojoj govori Butler nužno dolazi u sukob i sa snažnom dihotomijom koju, iako uz svjesnost o važnosti društvenih uvjeta pri konstrukciji femininog, predlaže Kegan Gardiner jer suprotnosti muškog i ženskog spola ostaju prisilne kategorije normativne heteroseksualnosti koja postulira maskulinitet kao dominantni subjekt i ne obuhvaćaju sav raspon mogućnosti koje proizlaze iz roda.⁶⁶

U tom nastojanju da se svim analitičkim snagama definira žena i ono po čemu je ženski identitet poseban i različit od maskulinog, Julia Kristeva ne vidi produktivni feminsitički pristup ovome problemu jer svaki pokušaj artikulacije ženskoga identiteta i žene podrazumijeva afirmaciju marginalne pozicije u koju je žena dovedena zahvaljujući upravo dominantnom patrijarhalnom sustavu koji pozicionira „(...) žene kao nužno ženstvene i sve muškarce kao nužno muževne (...)“. Štoviše, za Kristevu inherentni ženski identitet zapravo i ne postoji, već on, ako ga se uopće može kao takvog konstituirati, predstavlja „poziciju“ i odnosni pojam koji omogućava održavanje simboličkog patrijarhalnog poretka u čiji ponor rubnosti mogu jednako uspješno upasti i muškarci. Stoga, tumači Moi, umjesto rasprave o esencijalnosti žene, Kristeva, suprotno od Kegan Gardiner koja ističe važnost samo spone između majke i kćeri, inzistira na pojmu *marginalnosti* i pojmu *fluidnosti* prema kojem simboličko (*Zakon Oca*) i prededipovsko (dominacija majke) podrazumijevaju izbor ponuđen djevojčici i dječaku između različitih opcija koje proizlaze iz poistovjećivanja s majkom ili ocem. Upravo će njihovim izborima biti određen odnos prema simboličkom sustavu, a pozicija (ne bit) žene pokazat će se tek kao jedan od alata u opravdanom protestu protiv dominantnog (patrijarhalnog) poretka moći.⁶⁷ Na sličan se način ponaša i ranije spomenuto „žensko pismo“ koje, prema tumačenju Helene Cixous, slijedi isti obrazac faličke opresije i trpi monopol dihotomije spola, zbog čega ga je vrlo nezahvalno metodološki definirati. Umjesto da se bavi sadržajem ženskoga pisma, Cixous predlaže „pisanje za koje se tvrdi da je ženstveno“, aludirajući na *biseksualnost* kao dominantnu, ali nikako ne isključivu karakteristiku ženskog pisanja koja predstavlja opreku apsolutnoj maskulinoj *monoseksualnosti*. Istovremeno, razdvajajući spol autora od njezina ili njegova pisanja (muškarac može *ženstveno pisati*), Cixous obama spolovima otvara pristup *biseksualnosti*, što

⁶⁵ Butler, *Nevolje s rodnom: feminizam i subverzija identiteta*, 30 – 38.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Moi, *Seksualna/tekstualna politika: feministička književna teorija*, 224 – 229.

također daje širinu i fluidnost *muževnom* i *ženstvenom pisanju* u konstrukciji samoga identiteta.⁶⁸

Dakle, unatoč različitim definicijama identiteta, ženski identitet Vladimire Jelovšek predstavlja upravo relacijsku fluidnu rodnu kategoriju koja podrazumijeva različite izbore, a ta se fluidnost odnosi i na njezino „žensko“, odnosno (ne)ženstveno pisanje. Također, zbog kategorije povijesnosti i specifičnog životnog razdoblja djevojaštva, tekst dnevnika *Povijest jedne ljubavi* dobiva dodatnu analitičku dimenziju koja adekvatno nadopunjuje kategoriju ženskog identiteta, a najbolje se može opisati, između ostalog, novohistorističkim čitanjima privatnih ženskih tekstova koje je ponudila Helen M. Buss.⁶⁹ S obzirom na to da dnevnik *Povijest jedne ljubavi* može biti podložan različitim interpretacijama, tek na osnovu primjerenih kategorija u određenoj domeni možemo pristupiti analizi samoga dnevnika Vladimire Jelovšek.

⁶⁸ Ibid, 153 – 156.

⁶⁹ Buss, „A Feminist Revision of New Historicism to Give Fuller Readings of Women's Private Writing“, 86 – 107.

ANALIZA DNEVNIKA PO KATEGORIJAMA

Budući da se rad do sada bavio elementima teorijskog pristupa definiciji ženskog identiteta i značenja dnevničke forme u njegovu konstruiranju, sljedeći će dijelovi rada biti usredotočeni na *case-study*, analizu slučaja, prema određenim kategorijama koje predstavljaju svojevrsni primjer *marginalizacije*. Andrea Zlatar, pozivajući se na recentnu filozofsku misao, ističe da osobna reprezentacija u tekstu koja je određena nekim oblikom društvene marginalnosti može istovremeno predstavljati „prednost“ i „nedostatak“. Naime, pozicija *marginne* nalazi se između rubnosti i otvorenosti pojedinog događaja te stoga često može ponuditi drugačiju, jasniju i puniju perspektivu, ukoliko se sam događaj na prvi pogled čini jednodimenzionalan i nepovoljan.⁷⁰ Valja napomenuti da odabrane *marginalne* kategorije ne predstavljaju jedini način interpretacije i da je njihova nadopuna uvijek moguća.

a) (DIS)FUNKCIONALNA OBITELJ

Budući da je njihova fizička odvojenost zbog Zofkina razvoda s Vladimirom Jelovšekom i podjele skrbištva nad djecom bila prisutna još otkad je Vladimira započela svoje formalno obrazovanje u Sloveniji, odnos Zofke Kveder i njezine kćeri postoji zapravo isključivo u tekstu, u obliku epistolarne korespondencije koju su obje održavale.⁷¹ Iako zahtjevi za razvodom nisu bili česti (pojavljuju se tek s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće), s obzirom na to da je sklapanje braka bila obiteljska „investicija“ koja je članovima trebala donijeti financijski i društveni profit, a supružnicima sve osim ljubavi, primjer Vladimirinih roditelja u potpunosti je kršio pravila dobrih običaja.⁷² Zofka Kveder i Vladimir Jelovšek rastali su se na prijelazu stoljeća, Vladimira je rođena kao željeno izvanbračno dijete, a njihov je početak bračnoga života bio obilježen, pisat će majka kćeri, upravo ljubavlju,⁷³ ali i ženskim radom (uređivanje i izdavanje časopisa) koji je donosio ekonomsku stabilnost zahvaljujući kojoj je Zofka nakon razlaza sa suprugom mogla izgraditi neovisnu poziciju u oblikovanju liberalnih nazora i odgoja kćeri.⁷⁴ Ipak, Vladimira je smatrala da „(...) nitko ne može pojmiti tragiku djece, čiji roditelji ne žive zajedno. To se mora iskušati. Dobro sam ja to

⁷⁰ Zlatar, *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*, 16 – 17.

⁷¹ Tucovič, „Zagreb, Ljubljana, Praga: Korespondencija Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek“, 80.

⁷² Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 337 – 339.

⁷³ Sablić Tomić, „Izazov korespondencije Zofke Kveder“, 423.

⁷⁴ Tucovič, „Zagreb, Ljubljana, Praga: Korespondencija Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek“, 78, 81.

sve iskušala, a Bog zna ljeti sam popila čašu već do dna?⁷⁵ Odnos s kćeri služio je Zofki Kveder kao svojevrsni testni poligon za vlastiti retrospektivni narativni osvrt na razdoblje u kojem su artikulirani njezini stavovi u djelu *Misterij žene*. Taj je osvrt, primijetiti će Sablić Tomić, iskaz koji je majka željela prenijeti kćeri, istovremeno potičući njezinu neovisnu poziciju: „Često je u pismima majka upućivala kćer u skrivene tajne odrastanja, koje nisu baš uvijek nailazile na razumijevanje mlade, romantičnim izazovima i fantazijama sklone Vladimire“.⁷⁶ No, odnos prema majci gradio se kroz mladenačku slobodu omeđenu jedino tekstom kao fizičkom prisutnošću majčinske figure u Vladimirinu životu iz koje je kći iščitavala pojmove „materinske ljubavi“ i zabrinutosti za svoje atipično adolescentsko ponašanje („ljubavne afere“).⁷⁷ Da je epistolarna i dnevnička tekstualna povezanost bila jedini zalag opstojnosti ključnoga odnosa majke i kćeri govore i Zofkini naknadni upisi u Vladimirin dnevnik, baš kao i prijepis i komentari na pismo koje je Vladimira napisala Karmeli: „Oh Vladoška, druge si razumijela, mene nisi! Ali i ja sam razumijela druge a Tebe ne! Najbliži se mimoilaze“, tražeći također uzrok komunikacijskih problema u vlastitim nerazjašnjenim odnosima s roditeljima: (...) ja [Zofka, op. a.] sam često strašno patila i mrzila ih. Osobito majku. Oca sam volila i nikad mi nije ništa skrivio. A majka i ja smo bile kao dva pola, koji se privlače, ali još strašnije odbijaju“.⁷⁸ Ta je hereditarnost majčinske korote preuzela i očinsku ulogu, „(...) a mene i mrvica tog, što je od Tvog oca, strahovito brine. Čak i ono, što je dobro. – Oprosti, oprosti! Ja, ja sam Ti dala oca, ja sam kriva“⁷⁹ pa je „simbolička razmjena“ perpetuirane moći zaposjela i jezik te na sebe navukla problem političkog upliva njegove društvenosti u kojoj je potlačeni feminini, rodni aspekt započeo svoje (ovdje napose biološko) rastvaranje hegemonijske uloge dominantno patrijarhalnog diskursa.⁸⁰

Relacijski rodni identitet definiran majčinom fizičkom (ne)pristupnošću i tekstualnom reprezentacijom njezine namjere da kćeri pruži slobodu od koje majčinski strepi samo je pojačao Vladimirinu vlastitu nesigurnost spram oca i njegove druge supruge Anke u neslobodnoj „roditeljskoj kući“. Razočaran očevom ponovnom ženidbom za osobu koja nije „(...) dobra s njegovom djecom“, Vladimir Jelovšek u kćerinim je očima bio sve samo ne „Bog“ i „personificirana dobrotu“ kako ga je nekada doživljavala, a prijelom u njihovu

⁷⁵ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 25.

⁷⁶ Sablić Tomić, „Izazov korespondencije Zofke Kveder“, 422 – 424.

⁷⁷ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 4 – 5.

⁷⁸ Ibid 61 – 62.

⁷⁹ Ibid 67.

⁸⁰ Buss, „A Feminist Revision of New Historicism to Give Fuller Readings of Women's Private Writing“, 87 – 88.

odnosu predstavljao je Prvi svjetski rat: „Čitala sam tatekova pisma s ratišta. U jednome mi piše da je bio vazda moj dobri (potcrtano) prijatelj“.⁸¹ Naglašena uloga oca, autoriteta obitelji, koja je prvenstveno povezana s adekvatnom javnom afirmacijom njegove pozicije sada se u dnevniku, suprotno dotadašnjim društvenim očekivanjima koja su uvažavala strogost i doličnu reprezentativnost unatoč sve većoj potrebi za posjedovanjem osobnog, nenadgledanog prostora svakoga člana, pokazala iznevjerenom i, štoviše, neprihvatljivom za kćer koja je autoritet i rodnu ulogu oca gradila na sasvim drugim temeljima od onih društveno propisanih.⁸² Otac, ta dominantna figura oko koje je organiziran dio dnevničkog narativa, pokazao je fluidnu transformaciju iz onoga što se smatralo marginalno feminino u dominantno maskulino ponašanje, izazivajući u Vladimiri odbojnost zbog nemogućnosti da se premosti jaz između starog i novog, odnosno između stanja „ljubavi i iskrenog prijateljstva“ i stanja „hladnoće, neshvaćanja pak li mržnje“ u kojemu dominira surovi prirodni zakon: „On ljubi i prirodu i Anku! Kakva čudna sličnost tih dviju bića“. Privrženost ocu zbog toga je često dolazila u sukob s fizičkim utiscima na tijelu („Opazila sam na ruci modrice. Tako se ćutim ponižena, tako sustegnuta (...)“) ili pak bila vidljiva u samome jeziku: „Zadnju kap krvi bi izžmikali s mene“.⁸³ Inzistiranje na komponentama tijela samo je jedan od načina Vladimirene prezentacije u dnevničkom diskursu jer, iako je s majkom raspravljala o besmrtnosti duše,⁸⁴ transcendencija tijela o kojoj govore Kuvač-Levačić i Vulelija kada analiziraju „spiritualnost tijela“ na primjeru Zofke Kveder, ovdje nailazi na svoj sirovi oblik lišen bilo kakvog „misterja“ ili duhovne simbioze tjelesnog i duševnog.⁸⁵ Definiravši ovaj dnevnik kao privatni dokument koji ipak pretpostavlja i traži nekog najbližeg čitatelja, ovakav bismo odmak od emancipacijske težnje, koja ne podržava potpunu negaciju tjelesnog poimanja žene i sva značenja koja iz njega proizlaze (npr. kroz čin prokreacije) u korist razvitka „(...) duhovne dimenzije ženskog identiteta (...)“ kao jednake onoj muškoj, već traži uzajamnost, mogli proglasiti i svojevrsnim Vladimirinim apelom protiv fizičke dominacije jednoga tijela nad drugim, bez obzira na njegova spolna ili rodna ograničenja.⁸⁶

Na toj je relaciji naizmjeničnog poistovjećivanja čas s ocem, a čas s majkom nastao i Vladimirin prezir prema cjelokupnom muškom rodu („Baš prezirem cio svijet, sve

⁸¹ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 25 – 26.

⁸² Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 339 – 340.

⁸³ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 2, 26 – 27.

⁸⁴ Ibid 14.

⁸⁵ Kuvač-Levačić i Vulelija, „Koncept ontološkog tijela u prozama hrvatskih spisateljica prve polovice 20. stoljeća“, 181 – 183.

⁸⁶ Ibid 191.

muškarce!“), a njezin je identitet, upravo zbog percipirane, ranije spomenute, „ženske gluposti“ viđene iz maskuline pozicije, postao podvojen glumom kao „oružjem“ protiv autoritarnog upliva u privatno. To narativno otkrivanje manipulativne glume u dnevniku također je moglo služiti kao subverzivno djelovanje dokumenta, čija je funkcija da se njegovi, žanru prilagođeni, upisi čitaju diskretno i „skriveno“ od očiju javnosti, protiv nevoljko prihvaćenog patrijarhalnog poretka pa je stoga Vladimira u srpnju 1917. zapisala: „No nije li bolje, da glumim, nego da dajem povoda scenama? Dakle glumimo!“, a zatim i „Ah, što, ispitivanje bi se još dalo podnijeti, samo one triumfirajuće oči, ne one mi idu na živce“.⁸⁷ S vremenom je privrženost ocu postala tek biološka nužnost i jedno od „razočaranja“⁸⁸, a majčinska domena slobode tako je zamijenjena očinskom stegom pod kojom je Vladimira „iskren smješak“, „dobrotu“ i „bezazlen glasić“ također odglumila kako bi postala „(...) onakva kakvu me želi imati moj otac“.⁸⁹ Ta se stega odražavala i na Vladimirin materijalni status. Naime, bez obzira na činjenicu što je majka uspjela postići ekonomsku neovisnost, a kći ju je u tome nastojala neuspješno imitirati, njezino je nedefinirano obrazovanje ipak ostalo u domeni oca: „Dakle tatek se ustručava mene študirati. Bog zna zašto!? Ili samo radi novaca, ili mu je štogod Anka prigovarala“.⁹⁰ Neodlučnost u odabiru studija (izbor između učiteljske profesije, farmacije, medicine, trgovačke akademije itd), prevelika, nekontrolirana sloboda i ovisnost o povremenim majčinih donacijama i pomoći majke Juraja Demetrovića, Zofkina supruga, koja se pored živih krvnih srodnika, vlastite bake (*grosname*) i oca činila sramotnom, djelovali su na Vladimirino fizičko stanje jer si nije mogla priuštiti adekvatnu obuču, stan i hranu u Pragu.⁹¹ Potpuna nadređenost atipičnog obiteljskog života rastavljenih roditelja, njihovih partnera i njihova odgoja u fluidnom međuprostoru očekivanih i realiziranih rodnih uloga koji se mogu iščitati iz dnevnika, učinili su ženski identitet Vladimire Jelovšek osuđen na neprestano poistovjećivanje s različitim uzorima i traženje prostora vlastite konstitutivne slobode. Koliko je disfunkcionalna obiteljska situacija utjecala na Vladimiru svjedoče i njezini nekonzistentni stavovi o braku koji variraju od stava: „Ne, ja ću se prije ubiti nego li ću se udavati. Ili ako se jednoć udam, onda znajte, da sam šenula umom“ pa sve do potrebe za društvenom afirmacijom: „Bog zna kakva ću ja biti kao

⁸⁷ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 25, 27.

⁸⁸ Ibid 28.

⁸⁹ Ibid 22.

⁹⁰ Ibid 5.

⁹¹ Tucovič, „Zagreb, Ljubljana, Praga: Korespondencija Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek“, 93 – 95.

zaručnica?“⁹² Rastrgana, dakle, između bioloških i simboličkih zakona (kao što je *Zakon Oca* i potreba za njegovom afirmacijom zbog edipovskog kompleksa⁹³) koji su utjecali na njezine vlastite stavove, Vladimira je istovremeno ispunjavala dvostruke uloge sputane i oslobođene, materijalno ovisne i neovisne te rodno profilirane i odmetnute kćeri, što je uvelike utjecalo na intimnu sferu njezina života o kojoj je također pisala u svom polu-privatnom dnevniku.

b) (NE)KONVENCIONALNA (TJELESNA) PRIVLAČNOST

Kada je u pitanju odnos prema tijelu, glavni je problem dnevničkog subjekta Vladimire Jelovšek njezina seksualnost i odnos prema tjelesnosti. Uz to, važan aspekt samoga dnevnika predstavlja i potreba za adekvatnom fizičkom reprezentacijom u očima različitih promatrača, ali i njihova reprezentacija u dnevničkom diskursu koje je autorica itekako svjesna: „Kao kada kakvome božanstvu pridonašamo žrtve, tako i ja žrtvujem sve svoje misli i čuvstva Cvijiću kojega si u mislima stvaram“.⁹⁴ Od djevojaka se očekivalo da pokažu ideal skromnosti i vrlinu društvene nenametljivosti. Iveljić ističe da djevojkama nije bilo dozvoljeno pokazivati dijelove tijela, ići na plesove bez pratnje zaručnika ili rođaka i da su morale „hodati stidno i lagano, držeći se uspravno, ali ne i ukočeno te uvući trbuh“.⁹⁵ Upravo je takvu djevojku očekivao i Vladimirin otac pa je prethodno spomenuta opaska o njegovu „posjedovanju“ kćeri sasvim u skladu s tadašnjim konvencijama koje propisuju stjecanje ženskog identiteta. Međutim, razlike u obiteljskim okolnostima svako su definirale i Vladimirin odnos prema tijelu, što je svoj pečat ostavilo i u četverodijelnoj dnevničkoj strukturi. Prvi se dio odnosi na opisivanje vanjskih događaja koje obilježava fizički susret s vlastitim „čuvstvima“ i traje do 1915. godine kada nastupa višemjesečna pauza od pisanja. Suzdržanost od svake tjelesnosti u dnevniku prisutna je od 1916. godine i traje sve do rujna 1917. godine kada dolazi do dvomjesečne promjene u bilježenju pa opširne introspektivne upise zamjenjuju šture rečenice o dnevnim aktivnostima: „Na večer sastanak sa Slavom [prijateljicom, op. a]. Rastanak za uvijek. Šalata“.⁹⁶ Posljednji dio obilježen je tekstualnim smirenjem i pokušajem transcendencije koja nadilazi ono tjelesno i svoje smirenje pronalazi u kohabitaciji s duševnim potencijalima kako bi se nadišla tradicionalna dihotomija duše i

⁹² HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 13, 24.

⁹³ Driscoll, *Girls: feminine adolescence in popular culture & society*, 121 – 122.

⁹⁴ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 30.

⁹⁵ Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 320.

⁹⁶ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 43.

(ženskog ili muškog) tijela i dao novi smisao snažnome, neokaljanome „čuvstvu“ koje je Vladimira osjećala za Gjorgja (Đuru) Cvijića – središnju fiksaciju Vladimirine introspekcije.⁹⁷

Dihotomija između „čuvstva“ (duhovnog) i strasti (tjelesnog), odnosno duševne i fizičke ljubavi, u dnevniku je povezana upravo s pozicijom tijela: „Ja prezirem tijelo, ali vadim iz njega dušu, lijepu čistu dušu“,⁹⁸ ali i s pozicijom jezika. Umjesto da *a priori* zaključujemo o čvrstim razlikama između muškog i ženskog spola kada je u pitanju jezik te na taj način samo produbljujemo i učvršćujemo patrijarhalnu nadmoćnost i žensku marginalnost u zatvorenoj različitosti, Kristeva predlaže „(...) proučavanje konkretnih jezičnih strategija u konkretnim situacijama“.⁹⁹ Zbog toga, u toj partikularnosti diskursa, Vladimirin se ženski identitet ne definira u opreci s muževnim u jeziku, nego u odnosu između dodira tijela i konkretne jezične artikulacije tjelesnog, pri čemu je svaki njezin iskaz modeliran prema širem društvenom obrascu koji kreiraju različiti odnosi različitih sustava moći poput ideologije, politike ili pak ostalog korpusa brojnih tekstova (Kristeva tu premreženost sustavima naziva *intertekstualnošću*).¹⁰⁰ Upravo je interakcija s ostalim tekstovima jedan od važnih aspekta ovoga dnevnika kada je u pitanju tematiziranje tijela. Knjiga predstavlja utjecaj: „Dali je na mene djelovala knjiga o Goetheju, ili pako je to načelo sasvim samoniklo?“. Govoreći o filistru iz Goetheovog djela *Patnje mladog Werthera*¹⁰¹ koji ne može razumjeti blagotvorno djelovanje duševnog konflikta, Vladimira uvodi razliku između tijela i duše. Upis nastavlja tematiziranjem seksualnosti te citira Tolstojevo djelo *Rat i Mir*: „Sve razumijeti znači puno oprostiti“.¹⁰² Na taj način i djela postaju dio dnevničke auto-kreacije, ali i dostupna, ženskom rodu svojstvena (ako gledamo iz pozicije dominantnog

⁹⁷ Kuvač-Levačić i Vulelija, „Koncept ontološkog tijela u prozama hrvatskih spisateljica prve polovice 20. stoljeća“, 180.

⁹⁸ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića“, 32.

⁹⁹ Moi, *Seksualna/tekstualna politika: feministička književna teorija*, 211 – 213.

¹⁰⁰ Ibid 214.

¹⁰¹ „Mlado srce posvema ovisi o nekoj djevojci, sve sate u danu provodi uz nju, rasipa sve svoje snage, sav svoj imetak, kako bi joj svakoga trenutka iskazalo da joj se posvema predaje. A onda dođe neki filistar, čovjek koji obnaša neku javnu službu i kaže mu: „Fini mladi gospodine! Ljubiti je ljudski, samo morate ljudski ljubiti! Razdijelite svoje sate, jedne za posao, a sate odmora posvetite svojoj djevojci. Izračunajte svoj imetak i ono što vam ostane kad pokrijete svoje potrebe, a od toga vam ne branim, samo ne prečesto, da joj nešto darujete (...)“ (Goethe, *Patnje mladog Werthera*, 17).

¹⁰² HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića“, 51 – 52. Citat je izrečen u razgovoru kneginje Marje i njezinog brata, kneza Andreja o Andrejevoj ženi Lisi: „Ali treba biti milostiv prema neznatnim manama; tko ih od nas nema, Andre? Nemoj zaboraviti da je ona odgojena i odrasla u velikome svijetu. I stoga njen sadašnji položaj nije nimalo ružičast. Treba se uživjeti u tuđi položaj. Tout comprendre, c'est tout pardonner. Pomisli malo kako je njoj, sirotici, koja je navikla na onakav život, rasti se sad s mužem i ostati sama na selu, i to u kakvu stanju? To je Veoma teško“ (Tolstoj, *Rat i mir*, 136).

poretka), supstitucija za nepoželjnu tjelesnu privlačnost, pogotovo ako uzmemo u obzir opasku koju Vladimiri još 1915. upućuje Delić, a koja neodoljivo podsjeća na sindrom „posrnule“ Emme Bovary: „Veli, da romani samo pomućuju pamet, i da se nasmije toliko čitati“.¹⁰³ Zbog toga tekstove također možemo smatrati produžetkom i personifikacijom žudene tjelesnosti iz koje se neometano mogu crpiti različita iskustva. Takav „ženski identitet“ Andrea Zlatar pronalazi u primjeru književnice i učiteljice Dragojle Jarnević koja je u velikoj mjeri koristila pripovjedne obrasce književnih vrsta poput ljubavnih romana da bi u dnevniku spoznala vlastitu različitost i neuklopljenost u tadašnje normirano društvo, istovremeno lomeći svoj identitet između „književno socijalnog“ identiteta i „osobnog, intimnog identiteta žene u tekstu“, ali bez jasne vizije o alternativnim opcijama od onih društveno prihvaćenih. U toj je razlici Dragojla, uočit će nekoliko stranica ranije Zlatar, spoznala i tjelesnu frustraciju jer se prostor fizičke realizacije strasti sasvim indirektno ostvaruje u djelima koja nose sentimentalni predznak, dok je izvantekstualni svijet osuđen na društvenu tabuizaciju i stigmatizaciju seksualnosti. Stoga je dualitet privatne sfere, koji Zlatar uočava na primjeru učiteljice i književnice Dragojle Jarnević, a očit je i na primjeru Vladimire Jelovšek, podijeljen na „duševno“ i nepoželjno „tjelesno“ i podložan upravo utjecaju književnih konvencija, s obzirom na to da njegovo *literarno kodirano* „duševno“ i potisnuto „seksualno“ predstavljaju svojevrsnu frustraciju koja se u dnevničkom zapisu ostvaruje isključivo u domeni nestvarnog, odnosno u domeni zapleta priče i književnosti *per se*.¹⁰⁴

Kada je riječ o konkretnim situacijama, u četverodijelnoj strukturi dnevnika Vladimire Jelovšek izdvajaju se tri različita pokušaja artikulacije o kojoj govori Kristeva i koja imaju isti nazivnik – tjelesnost. Pri susretu s Babićem u njegovu ateljeu, slikar polaže svoju glavu u Vladimirino krilo, što u njoj izaziva neugodnu i promptni odmak („ja skočih“). Taj je trenutak nastupio nakon njihove rasprave o ljubavi i neposredno nakon Vladimirina priznanja da joj je „(...) žao, onih nesretnih poljubaca o Božiću“.¹⁰⁵ Nakon dvije godine, aktivno usredotočena na Cvijića, Vladimira i dalje vidi (tjelesnu) strast kao nešto strano: „Samo da se ne razvije ljubav, ona strastvena ljubav. Jer ja prezirem strast!“, ističući da je zaglibila u njezinu „blatu“ te da ne može „(...) više ljubiti onako kao što žena ljubi muškarca“.¹⁰⁶ Konačno, kulminacija tjelesnosti nastupa kao reakcija na „odurnu“, „prostu“, „mrsku“ i „zmazanu“ strast za kojom se povode prostitutke u bordelima koje pohode

¹⁰³ Ibid 5.

¹⁰⁴ Zlatar, *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*, 41, 45.

¹⁰⁵ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 3.

¹⁰⁶ Ibid 32 – 33, 36.

muškarci: „Razmišljam i o tome kako sam malo seksualna. Moguće sam još premlada? Ja nikada ne gubim svoje savijesti, imadem uvijek sebe u vlasti“.¹⁰⁷

Ovi primjeri pokazuju da je Vladimira iskusila domenu tjelesnog, ali da ona u ustaljenome društvenom poretku, na čijim se rubnim granicama dnevnička protagonistica nalazi, ne nailazi na odobravanje. Opsjednuta problematičnom prošlošću ne podlijevanja uzusima građanske obitelji, Vladimira u dnevniku navodi različite atipične situacije kako bi njezino konstruiranje ženskog identiteta uopće moglo postojati te u svakoj situaciji traži korekciju evidentnog odstupanja od norme. Tako Babić postaje zagovaratelj kratkotrajne „bedaste“ ljubavi koja služi za zabavu muškaraca jer prava ljubav ne postoji pa Vladimira zaključuje da u svojim godinama, poučena prošlim iskustvima sličnima onome što je opisao Babić, nije u stanju „lijepo ljubiti“. Uz to, strast prema Cvijiću zamjenjuje nedefinirano čuvstvo, a Cvijić postaje idealizirana utvrda o kojoj je nemoguće misliti „banalnim riječima“, dok arhetip prostitutke naspram aseksualne svetosti, odnosno obraćenje od prostitutke u domenu čuvstvene svetosti, predstavlja model adekvatne narativne (samo)reprezentacije.¹⁰⁸ Manipulacija jezikom stoga predstavlja glavni dnevnički mehanizam u igranju različitih (rodnih) uloga onako kako ih percipira dnevnički subjekt iz svoje pozicije, istovremeno gradeći svoj vlastiti narativni identitet kroz prizmu percepcije tjelesnosti u različitim situacijama. Takav je identitet obilježen intertekstualnom opresijom u kojoj moć pokazuje i potvrđuje svoju dominantnu poziciju u različitim okolnostima pa zbog toga dnevnik ujedno postaje i Vladimirin način subverzivnog djelovanja koje se, novohistoristički rečeno, prepoznaje i generira nazad u poredak iz kojeg je poteklo. U analizi Helen M. Buss to je prikazano na način da autorica pomoću „gustog opisa“ pokušava, na temelju Foucaulta, p(r)okazati sustave moći (poput kulture) kao uglavnom muške i ocrta kako takvi sustavi podupiru rodne razlike te izostavljaju žene iz dominantne strukture moći. Upravo takav odnos, nastavlja Buss, u ženama izaziva osjećaj krivnje zbog atipičnosti njihovih stavova (primjer Vladimirinog odnosa prema obitelji i tijelu te pokušaj korekcije) koji nisu uvijek u skladu s premisama strukture te, paradoksalno, osjećaj odgovornosti za neometano funkcioniranje istog tog sustava iz kojeg su izostavljene i u kojem im je autocenzurom grižnje savjesti puštanje kritičkog glasa ograničeno.¹⁰⁹ To potvrđuje i status dnevnika kao istinski javno-privatnog dokumenta jer je upravo pisanje pod nadzorom, odnosno pod budnim okom dominantne obiteljske strukture, koje je nastupilo nakon 1850. godine kao vježba znanstveno-

¹⁰⁷ Ibid 52.

¹⁰⁸ Ibid 3 – 4, 31.

¹⁰⁹ Buss, „A Feminist Revision of New Historicism to Give Fuller Readings of Women's Private Writing“, 100.

psihološke introspekcije u okviru pozitivističke domene, doprinijelo privatnosti, čineći ga mjestom subverzivne narativne manipulacije: „Nisu ni slutili da će vođenje dnevnika imati potpuno suprotan učinak – djevojkama implicitno omogućiti veću samostalnost, izricanje „zabranjenih misli“, propitkivanje uloga koje su im dodijeljene u društvu“.¹¹⁰

c) DRUŠTVENE NORME I NESTABILNO POLITIČKO OKRUŽENJE

Tijelo i obitelj kao atipične kategorije nadopunjuje i kulturno-politički krug unutar kojeg Vladimira usvaja svoje stavove, a personifikaciju takvog kruga, osim Zofke Kveder, u dnevniku predstavlja i Gjorgje (Đuro) Cvijić. Naime, osim što reflektira pojedine strukture moći, dnevnik također predstavlja i konstitutivni element zasebne narativne stvarnosti. U toj simbiozi njegove dvostruke „uloge“, Đuro Cvijić bio je atipičan, ali i na prvi pogled razumljiv izbor dnevničkog subjekta Vladimire Jelovšek. Okružena strogoćom oca, liječnika i umjetnika te liberalnim nazorima majke feministice koja se preudala za istaknutog člana Socijaldemokratske stranke Jurja Demetrovića, Vladimirini izbori čine se već unaprijed određenima. Ipak, čak i u okviru tih izbora postoji odmak od vrijednosti koje vrijede u obitelji Kveder – Jelovšek, a koji je također povezan s izgradnjom ženskog identiteta dnevničkog subjekta.

Zofka Kveder uređivala je časopis *Ženska misao* koji je nakon euforije zbog ujedinjenja preimenovan u *Jugoslavensku ženu*. Međutim, iako je časopis bio namijenjen obrazovanim ženama, intelektualkama koje su bile aktivistički nastrojene i posvećene obiteljskom pozivu majčinstva, svaki je ženski čin, pa tako i obrazovanje, morao imati viši društveni cilj poput adekvatno plaćenog rada za žene u teškoj materijalnoj poziciji, a ne osobni cilj poput duhovnog razvoja. Dakle, ukoliko žena nije u nezavidnoj ekonomskoj situaciji te ako je obrazovana, njezin bi cilj trebao biti ulaganje u prokreaciju, obitelj, pošten rad i vjeru kao duhovni nadomjestak osobnog razvoja.¹¹¹ Osim toga, članstvo Demetrovića i Cvijića („(...) jedan čovjek koji prijateljski obči sa Jurajem (...)“¹¹²) u istoj stranci koja je krajem 1918. bila ozbiljno nagrižena unutarnjim frakcijskim previranjima između desnog, kompromisnog, i lijevog, boljševičko-revolucionarnog, krila¹¹³ također je pridonosila obiteljskim napetostima, s obzirom na to da je Vladimira odabirala ekstremniji put Cvijića i

¹¹⁰ Ott Franolić, *Dnevnik ustremljen nedostižnom: svakodnevnica u ženskim zapisima*, 58.

¹¹¹ Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, 128 – 129.

¹¹² HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 34.

¹¹³ Stipetić, *Argumenti za revoluciju – August Cesarec*, 104 – 109.

Cesarca,¹¹⁴ što je itekako bilo u suprotnosti s kompromisnim rješenjima u okviru građanskog liberalizma i kompromisnog socijalizma kojima je, po uzoru na Demetrovića,¹¹⁵ bila sklona njezina majka: „Imam osjećaj, kao da me Te opet otimlju: Cvijić i Cesarec. Cesarec još više. Zar Te mi nisu dosta otimali. Dok si bila živa?“¹¹⁶ Da je njezin okvir odrastanja u građanskoj obitelji obilježio socijalizam govori i druženje sa Svetozarom Delićem (također zagovarateljem lijeve opcije socijaldemokrata)¹¹⁷ te Vladimirina dnevnička primjedba: „Koliko jakih krepkih i pametnih ljudi je uzraslo u malim seljačkim težbama, ili u podrumima koje velegradske kuće“, koja zapravo predstavlja implicitnu kritiku Delićevom inzistiranju da pronade stan s vrtom za svoju bolesnu kćer Trudu.¹¹⁸

Kada je u pitanju liberalizam i feminizam, u dnevniku je prisutna i kritika instance Boga. Ne radi se nužno o antiklerikalnim stavovima, već o posljedici izvještaja s bojišnice koji su razotkrivali svu okrutnost Velikog rata:

„Jedan siromašan vojnik bio ranjen u Italiji i odpremili ga sa velikom gnojnom ranom u ordjunt bolnicu. Četiri dana i četiri noći je vikao od užasnih boli. Zatim je poludio. I jedne noći je u ludilu strgao s rane Verband, i trgao si je meso dolje na kosti, i gnoj. (...) I onda još može tako govoriti o velikom i dobrom Bogu! Gdje je tu milosrdje, gdje dobrota?! Što je sakrivio da mora tako trpjeti? Pa Bog je kazao, da moramo opraštati grijeha svojim neprijateljima a zašto ih onda on ne oprašta svojim ljudima, za koje je žrtvovao svog sina?!“¹¹⁹

¹¹⁴ Đuro Cvijić izučava zanat građevinskog tehničara, ne završivši gimnazijsko obrazovanje zbog lošeg imovinskog statusa. Aktivno djeluje u djelatnostima nacionalne omladine, boravi u zatvoru, a po završetku Prvog svjetskog pristupa Socijaldemokratskoj stranci unutar koje s vremenom pristaje uz njezino lijevo krilo nakon kratkog pristajanja uz umjerenu ljevicu. Nakon istaknutih uloga u uredništvima brojnih časopisa i brojnih funkcija unutar Komunističke partije, Cvijić postaje politički sekretar CK KPJ iz čijeg je vodstva, nakon optužbi za frakcionaštvo, uklonjen 1932. godine. Nakon odlaska u Sovjetski Savez Cvijić radi kao politički referent, ali je 1937. isključen iz KPJ, a zatim i ubijen. (Stipetić, *Argumenti za revoluciju – August Cesarec*, 62).

¹¹⁵ Juraj Demetrović započeo je svoj politički put u Socijaldemokratskoj stranci Hrvatske i Slavonije, a nakon Prvog svjetskog rata nastavio ga u Demokratskoj, a zatim i Samostalnoj demokratskoj stranci (SDS). Nakon poslaničke dužnosti u Ustavotvornoj skupštini Kraljevine i dvogodišnjeg namjesništva, Demetrović nastavlja podržavati režim i šestojanuarski program te kao član Seljačko-demokratske koalicije preuzima ministarsko mjesto u vladi 1929. godine. (Hrvatska enciklopedija, s. v. „Juraj Demetrović“).

¹¹⁶ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 65.

¹¹⁷ Svetozar Delić ušao je u Socijaldemokratsku stranku Hrvatske i Slavonije u razdoblju kada je to učinio i Juraj Demetrović (Stipetić, *Argumenti za revoluciju – August Cesarec*, 15). Delić je u svom političkom programu zauzeo lijevu stranu u stranci nakon što je socijaldemokrat Vitomir Korać ušao u beogradsku vladu. Zajedno s komunistima postaje gradski zastupnik, a zatim i načelnik (Hrvatski biografski leksikon, s. v. „Svetozar Delić“).

¹¹⁸ HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 5 – 6.

¹¹⁹ Ibid 15.

Ovdje narativ o ratu tvori element dnevničke priče koja također postaje jedna od komponenti kritike rata i korekcije društvenih normi koje su ženama propisivale podređen položaj: „Žene su trebale utjelovljivati tradicionalne, nematerijalističke vrijednosti skromnosti, čednosti, predanosti, nevinosti i biti posvećene svojim ulogama supruga, majka i kćeri“ te su uz to percipirane kao „mentalno slabije“ od suprotnog spola.¹²⁰ Zbog toga Vladimirinu kritiku treba promatrati kao dio aktivne konstrukcije vlastitog autonomnog identiteta, što vodi napuštanju percepcije žene kao neaktivne primateljice dominantnih struktura društvenih normi.¹²¹ Kritika nominalne lijevice i prodor spomenutog lijevog (kasnije komunističkog) krila socijalističkog okvira vidljiv je u pridavanju pridjeva „siromašan“ imenici „vojnika“. S obzirom na to da je priču o vojniku čula od majke te je ona u dnevniku prepričana, spomenuti pridjev dobiva na većoj težini jer Vladimira postaje njezina autorica koja se odabranim sadržajem zalaže za prestanak rata i svojevrsnu antiratnu aktivnost. Osim toga, opresija kršćanstva koči i obrazovanje, što je poseban problem u fokusu dnevničkog subjekta. Beatinu intenzivnu pobožnost Vladimira tako postavlja uz bok Vladimiru koji završava studij prava te zaključuje: „Ma šta je kršćanstvo načinilo od te ipak zgodne djevojke!“, aludirajući na neostvaren potencijal institucionalnog obrazovanja koji je muškarcima (napose iz građanskih obitelji) određen kao poželjna maskulina karakteristika njihove rodne uloge.¹²²

„Nekada u Mladiki, kako sam voljela sanjati o budućnosti, kako sam lijepo mislila na moj budući život, na same ugodne stvari, na doktorat i druge sitnice (...) Ja sama dobro znam, da takav život, kao što ga ja sada provodam ne vodi nikuda, da ne valja tako bez ozbiljnog rada živjeti, ali ja nemam snage, da se oduprem“, citat je koji u potpunosti potvrđuje konstrukciju Vladimirina ženskog identiteta u odnosu prema dominantnom rodnom okruženju.¹²³ Kao što je spomenuto u prethodnim poglavljima, prepuštena uglavnom skromnim roditeljskim novčanim donacijama i samostalnim prihodima te odbacivanju, po uzoru na oca i majku, svake konvencije braka koja bi joj mogla pružiti egzistencijalnu sigurnost samo su neki od razloga koji su vezu između Cvijića, aktivnog sudionika praške skupine zagovornika komunističke maksime, i Vladimire mogli učiniti dobrom revolucionarnom „investicijom“, ali koji pogled pomiču daleko od jednakosti i emancipacije jer je budućnost femininog aspekta dnevničkog subjekta, budući da nije ukalupljena u zadane

¹²⁰ Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 278

¹²¹ Ibid 278 – 279.

¹²² HDA OFAC, kut 28., RO-AC-28-V/40, „Dnevnik Vladimire Jelovšek (Vladuše – djevojke Đorđa Cvijića)“, 14.

¹²³ Ibid 17 – 18.

okvire, već je u stalnom formiranju, uvijek neizvjesna. Vladimira Jelovšek cijeli je život slijedila majčin program (ekonomske) neovisnosti, ali je također imala potrebu pripadati očinskom zakonu konvencije koji se od nje očekivao. Te su simboličke krajnosti rezultirale dnevnikom čiji je naziv, *Povijest jedne ljubavi*, zapravo kulminacija duge povijesti iznevjerenih (rodnih) ideala (oca, majke, zaručnika, braka, obrazovanja itd) i, posljedično, zbunjujuća spoznaja o njihovoj fluidnosti. Konstruiranje ženskog identiteta događa se upravo u toj nestalnoj razlici između maskulinog i femininog, a Vladimirin aktivizam, kada su u pitanju društvene norme i nestabilno političko okruženje, za vrijeme i neposredno nakon Prvog svjetskog rata, iskazan je upravo kroz autonomni dnevnički prostor implicitne kritike iznevjerenih očekivanja i kroz traženje alternativnih rješenja (npr. u okviru lijevog krila socijalizma) za vlastiti položaj u društvu te, posljedično, dnevničkom diskursu, a ne u konkretnom opisivanju ili jednostranoj refleksiji pojedinih događaja iz okoline u tekst kako bi se možda moglo očekivati.

ZAKLJUČAK

Dnevnik Vladimire Jelovšek, najstarije kćeri liječnika i književnika Vladimira Jelovšeka i književnice Zofke Kveder, predstavlja vrijedan izvor za proučavanje dnevnika kao ispovjednog žanra, ali i konstrukcije ženskog identiteta iz perspektive ženske povijesti te ženskih i djevojačkih studija u okviru feminističke teorije.

Problemizirajući različite definicije dnevnika koje se odnose na njegovu strukturu i sadržaj te njegovu povezanost s autobiografijom, dnevnik Vladimire Jelovšek može se okarakterizirati kao uistinu privatni dnevnik (*truly private diary*) zbog svoje otvorenosti prema bližoj „javnosti“ koja u njega ima uvid, ali i zbog svoje kontekstualne nesamostalnosti koja ga čini razumljivim isključivo bližoj „javnosti“ (Zofka Kveder, Cvijić, očevidnik). Stoga spisateljica dnevnika može na različite načine manipulirati sadržajem. U tom smislu, unatoč *autobiografskom sporazumu* kojim potvrđujemo, odnosno ugovaramo, pripadnost dnevnika spisatelju ili spisateljici na naslovnici, narativni svijet koji spisateljica stvara uvelike se razlikuje od izvantekstualne stvarnosti, pa se Vladimira Jelovšek ujedno ponaša i kao čitateljica vlastitog djela, što ostavlja prostora za intimno ostvarenje ženskoga identiteta

S obzirom na to da se u dnevniku u odnosu spram definiranih normi pojavljuje nekoliko atipičnih, *marginalizirajućih* kategorija poput (dis)funkcionalne obitelji, (ne)konvencionalne (tjelesne) privlačnosti te društvenih normi i nestabilnog političkog okruženja koje je uglavnom izazvano promjenama koje je donio Prvi svjetski rat, ženski identitet definirali smo kao relacijski rodni konstrukt koji je fluidan i koji samo kao takav oblikuje Vladimirino „žensko“ pisanje. Osim toga, taj identitet uvelike ovisi o povijesnosti i Vladimirinoj adolescentskoj dobi pa ovaj dnevnik predstavlja i „kontakt zonu“ među različitim silnicama u čijem se središtu oblikuje narativni svijet, ali i naknadna, književno-povijesna interpretacija tog svijeta.

Analizirajući pojedine kategorije, može se zaključiti da je Vladimira odrastala u obitelji rastavljenih roditelja, naizmjenično slijedeći simboličke uzore majke i oca koji ni sami nisu udovoljavali unaprijed zadanim rodnim obrascima te je zbog toga u Vladimirinim upisima iskazana zbunjenost (neudovoljavanja) patrijarhalnim očekivanjima i traženje izlaza u narativnom glumljenju očekivanih obrazaca ponašanja kako bi se osigurao svakodnevni privid *a priori* utvrđene binarne opreke maskulinog i femininog. Međutim, to je istovremeno za posljedicu imalo subverzivno „prokazivanje“ konstruiranosti dominantnog patrijarhalnog diskursa i ponovno vraćanje u njegovu okrilje. Kada je pak u pitanju tijelo i tjelesna privlačnost, Vladimirin ženski identitet postaje predmet jezičnog raskola između

nedefiniranog čuvstva i odbojne fizičke ljubavi, a analiza konkretnih situacija pokazuje da Vladimira svoj identitet nastoji izgraditi korekcijom prijašnjeg ponašanja i neuspješnim usklađivanjem s tadašnjim očekivanjima čednosti i ženske nenametljivosti (primjer Babića). Tu zavodljivost tijela Vladimira povezuje i s literaturom kao njezinim simbolom koji je iz maskuline perspektive također omražen i neozbiljan (Delić), ispunjavajući na taj način svoj identitet dijelom vlastite „zabranjene“ žudnje za nepoželjnim tjelesnim. Takve implicitne kritike nastavljaju se i u posljednjoj kategoriji društvenih normi i nestabilnog političkog okruženja kada Vladimira suprotno roditeljskim, napose majčnim, nazorima zauzima lijevu poziciju svojih prijatelja socijalista te, ovaj put po uzoru na majku, relativno samostalno pokušava izgraditi svoj ženski identitet ekonomski neovisne radnice u Pragu koja privređuje i stvara vlastite norme. U tom kontekstu možemo promatrati i njezinu vezu s Cvijićem kao jedan od oblika „investicije“ u vlastitu autonomiju koja je trebala redefinirati rodne stereotipe i imitirati majčin obrazac življenja. Međutim, svi su Vladimirini izbori propali pod bremenom ukalupljenih očekivanja (brak), ali i pod teretom Vladimirine bolesti i smrti, čime prestaje i opresivna očinska dominacija pod čijom je nedovoljnom ekonomskom pomoći Vladimira nastojala pronaći vlastite mehanizme prilagodbe različitim životnim situacijama.

Konačno, iz svega navedenog možemo zaključiti da se Vladimirin identitet konstruira svakim ponovnim čitanjem njezina dnevnika u kojemu jedino kao takav i postoji. Proces je to koji, bez obzira na sve vanjske čimbenike od kojih je dnevnički narativ satkan, nikada ne prestaje.

BIBLIOGRAFIJA

POPIS IZVORA

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Osobni fond Augusta Cesarca. HR-HDA-1014.

POPIS LITERATURE

Anderson, Linda. *Autobiography*. London; New York: Routledge, cop. 2001.

Bloom, Lynn Z. „I Write for Myself and Strangers': Private Diaries as Public Documents“. U *Inscribing the Daily: Critical Essays on Women's Diaries*, ur. Suzanne L. Bunkers i Cynthia Huff, 23 – 38. Amherst: University of Massachusetts Press, 1996.

Buss, Helen M. „A Feminist Revision of New Historicism to Give Fuller Readings of Women's Private Writing“. U *Inscribing the Daily: Critical Essays on Women's Diaries*, ur. Suzanne L. Bunkers i Cynthia Huff, 86 – 107. Amherst: University of Massachusetts Press, 1996.

Butler, Judith. *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Prevela Mirjana Paić-Jurinić. Zagreb: Ženska infoteka, 2000.

Driscoll, Catherine. *Girls: feminine adolescence in popular culture & society*. New York: Columbia University Press, cop. 2002.

Goethe, Johann Wolfgang. *Patnje mladog Werthera*. Prevela Vesna Čičin-Šain. Varaždin: Katarina Zrinski d.o.o., 2006.

Iveljić, Iskra. *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 2. izdanje. Zagreb: Leykam international, 2007.

Kegan Gardiner, Judith. „On Female Identity and Writing by Women“. *Critical Inquiry* 8, br. 2 (1981): 347 – 361.

Kramarae, Cheri, Dale Spender, ur. *Routledge International Encyclopedia of Women: Global Women's Issues and Knowledge*. Sv. 1. New York: Routledge, 2000.

Kuvač-Levačić, Kornelija, Ana Vulelija. „Koncept ontološkog tijela u prozama hrvatskih spisateljica prve polovice 20. stoljeća“. *Nova prisutnost* 15, br. 2 (2017): 173 – 193.

Lejeune, Philippe. „Autobiografski sporazum“. U *Autor, pripovjedač, lik*, ur. Cvjetko Milanja, 201 – 270. Osijek: Svijetla grada: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet, 2000.

Moi, Toril. *Seksualna/tekstualna politika: feministička književna teorija*. Prevela Maša Grdešić. Zagreb: AGM, 2007.

Ograjšek Gorenjak, Ida. *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

Ott Franolić, Marija. *Dnevnik usmjeren nedostižnom: svakodnevica u ženskim zapisima*. Zagreb: Disput, 2015.

Sablić Tomić, Helena. „Tema: dnevnik: nacrt za tipologiju žanra“. *Umjetnost riječi: časopis za znanost o književnosti* 45, br. 3 – 4 (2001): 195 – 221.

Sablić Tomić, Helena. „Izazov korespondencije Zofke Kveder“. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 33, br. 1 (2007): 420 – 431.

Shiffman, Adrienne. „"Burn What They Should Not See": The Private Journal as Public Text in A. S. Byatt's *Possession*“. *Tulsa Studies in Women's Literature* 20, br. 1 (2001): 93 – 106.

Stanley, Liz. „Is There Life in the Contact Zone? Auto/biographical Practices and the Field of Representation in Writing Past Lives“. U *Representing Lives: Women and Auto/biography*, ur. Alison Donnell i Pauline Polkey, 3 – 31. Macmillan: Basingstoke, 2000.

Stipetić, Zorica. *Argumenti za revoluciju – August Cesarec*. Zagreb: Naklada CDD, 1982.

Škrinjarić, Sunčana. „Zapisi o baki koja sja: Zofka Kveder (1878–1926)“. *Vijenac*, 19. veljače 2004, br. 260.

Tolstoj, Lav Nikolajevič. *Rat i mir*, 2. izdanje. Preveo Zlatko Crnković. Zagreb: Matica hrvatska, 1962.

Tucović, Vladka. „Zagreb, Ljubljana, Praga: Korespondencija Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek“. *Dve domovine – two homelands* 23, br. 3 (2006): 77 – 99.

Zlatar, Andrea. *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2004.

ONLINE ENCIKLOPEDIJE

Hrvatska enciklopedija

Hrvatski biografski leksikon Leksikografskog zavoda Miroslava Krležę

SAŽETAK

Konstrukcija ženskog identiteta na primjeru dnevnika Vladimire Jelovšek

Ovaj rad bavi se analizom konstrukcije ženskog identiteta na primjeru rukopisnog dnevnika *Povijest jedne ljubavi* (vođen od 1915. do 1919. godine) autorice Vladimire Jelovšek, kćeri feministice Zofke Kveder i liječnika Vladimira Jelovška, iz interdisciplinarnе perspektive feminističke teorije, odnosno ženske povijesti te ženskih i djevojačkih studija. Stoga se na primjeru odabranih kategorija (dis)funkcionalne obitelji, (ne)konvencionalne (tjelesne) privlačnosti i kategorije društvenih normi i nestabilnog političkog okruženja analiziraju mehanizmi konstrukcije ženskog identiteta na odabranim dnevničkim primjerima te njegova narativna oblikovanost. Teorijski okvir koji prethodi analizi dnevnika utemeljen je na različitoj relevantnoj literaturi te čitatelju omogućava uvid u kompleksnost definicije dnevničkog zapisa i fluidnost rodniх kategorija, pa tako i samog ženskog identiteta, dok se kategorija povijesnosti uvodi kao važan čimbenik koji utječe na cjelokupni odnos izvantekstualnih okolnosti poput Prvog svjetskog rata i narativne konstrukcije dnevničkog subjekta. Zaključeno je da unutar svake kategorije postoje određena odstupanja od normi i stereotipa, ali i kreiranje autentičnih mehanizama prilagodbe, pri čemu se identitet uvijek uspostavlja kao relacijski i fluidan pojam. Na taj je način i cilj ovoga rada, u smislu izbjegavanja esencijalizma i pokazivanja kompleksnosti konstrukcije ženskog identiteta u različitim okolnostima, ispunjen.

Ključne riječi: dnevnik, feminizam, ženski identitet, rod, Vladimira Jelovšek, Zofka Kveder

SUMMARY

The Construction of Female Identity on the Example of Vladimira Jelovšek's Diary

This paper analyses the construction of female identity on the example of Vladimira Jelovšek's handwritten diary: *A Love's History* (written from 1915 to 1919). Vladimira Jelovšek was the daughter of feminist Zofka Kveder and doctor Vladimir Jelovšek and her diary is studied from the interdisciplinary point of view based on feminist theory, i.e. women's history and women's and girlhood studies, respectively. The construction of female identity, demonstrated with and based on examples from Jelovšek's diary, as well as the diary's narrative construction are analysed in the context of previously defined categories such as (dis)functional family, (un)conventional (physical) attractiveness and the category of social norms, as well as the category of an unstable political environment. The theoretical frame preceding the analysis of this diary is based on the various relevant sources and provides an insight into the complexity of the definition of diary entry and the fluidity of gender categories, as well as female identity, while the category of historicity is introduced as an important factor which defines the overall mutual relationship between non-fictional circumstances (such as the First World War) and the narrative construction of a diary's subject. Therefore, it can be said that even though there are certain deviations from norms and stereotypes within every above-mentioned category, authentic mechanisms are created as well, in adjustment to these deviations, whereby identity is always seen as a relational and fluid term. This paper has, thus, achieved its objective: to avoid essentialism and demonstrate the complexity of female identity construction under different circumstances.

Keywords: diary, feminism, female identity, gender, Vladimira Jelovšek, Zofka Kveder